

AKADEEMIA

Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus

31. AASTAKÄIK 2019 NUMBER 8 (365)

ESIMESTE KAUKAASIASSE VÄLJA RÄNNANUD EESTI TALUPOEGADE KÄEKÄIK

Leeni Langebraun

EESSÕNA

Alljärgnev on arhiividokumentide alusel koostatud ülevaade sellest, kuidas 19. sajandi teise poole ulatuslik eesti talupoegade väljarändamise laine Balti kubermangudest ehk Eesti-, Liivi- ja Kuramaa kubermangust (vene k Остзейский край) 1860. aastatel Põhja-Kaukaasiasse jõudis. See on koostatud Gruusia Rahvusarhiivi ajaloo keskarhiivist,¹ Stavropoli krai riiklikust arhiivist,² Krasnodari krai riiklikust arhiivist,³ Eesti Rahvusarhiivist,⁴ Karatšai-Tšerkessia Vabariigi riiklikust arhiivist,⁵ Krimmi Autonoomse Vabariigi riiklikust arhiivist⁶ ja Samara oblasti riiklikust

¹Central Historical Archive, National Archives of Georgia; edaspidi viidetes СНА.

²Государственный архив Ставропольского края; edaspidi viidetes ГАСК.

³Государственный архив Краснодарского края; edaspidi viidetes ГАКК.

⁴Edaspidi viidetes RA.EAA.

⁵Государственный архив Карачаево-Черкесской Республики; edaspidi viidetes ГАРЧР.

⁶Государственный архив Автономной республики Крым; edaspidi viidetes ГААРК

keskarhiivist⁷ Vene keisririigi ametiasutuste seni leitud dokumentide põhjal.

Artikkel on üles ehitatud selle järgi, kuidas Kaukaasia asevalitseja⁸ peavalitsuse departemangu toimikus (kust pärinevad peamised käesolevas ülevaates kasutatud dokumendid: kirjad, protokollid, ettekanded jm) on kajastatud eestlaste rühmade saabumist Kaukaasiasse. Ülevaate aluseks võetud dokumentides on käsitletud eestlasi rühmadena lähtudes sellest, kust see rühm tuli (üldjuhul mainitakse ainult rühma perede arvu ja nimedest ainult rühma esindajate nime): kaks Tauria kubermangust (Krimmist) Põhja-Kaukaasiasse Stavropoli kubermangu saabunud eestlaste rühma (ühes 66 ja teises 16–19 peret); Samara kubermangust Stavropoli kubermangu saabunud 25 eesti perest koosnev rühm; umbes 10 perest koosnev rühm, kes asus Eestimaa kubermangust Kubani oblastisse; ning Balti kubermangudest aastatel 1869–1872 Stavropoli kubermangu saabunud sajad eestlaste pered (keda on mitmetes dokumentides kirjeldatud ühe suure rühmana). Ülevaate sisuks on nende rühmade käekäik arhiividest leitud dokumentides kirjeldatud sündmustes kümne aasta jooksul, millele lisaks on lühidalt kajastatud mõningaid oluliseks peetavaid hili-semaid sündmusi.

Selguse huvides, kui lugeja soovib kõrvale vaadata ka siin käsitletavaid dokumente või nende ümberkirjutusi, on eesti asun-

⁷Центральный государственный архив Самарской области; edaspidi viidetes ЦГАСО.

⁸Kaukaasia asevalitseja (*наместник*), kelle määras ametisse keiser otse enda alluvusse, esindas Kaukaasias Vene keisririigi haldus- ja poliitilist võimu ning tal olid erivolitused Põhja- ja Taga-Kaukaasia alade (sh Stavropoli kubermangu ja Kubani oblasti) valitsemiseks. Asevalitseja oli ka Kaukaasia armee (alates 1865 Kaukaasia sõjaväeringkonna vägi) ülemjuhataja. Aastatel 1862–1881 oli Kaukaasia asevalitsejaks suurvürst Mihhail Nikolajevitš Romanov, kes resideeris oma ametkonnaga Tiflisis (praegune Tbilisi). Asevalitseja ametkonda kuulusid keisri määratud rahandusministeeriumi ja siseministeeriumi esindajad ning peavalitsus (Главное Управление Наместника Кавказского), mis sisuliselt täitis Kaukaasias piirkondliku tsiviilvalitsuskeskuse ülesandeid. Asevalitseja halduspiirkonda nimetati ametlikult Kaukaasia kraiks (Кавказский край).

dusi nimetatud samamoodi nagu dokumentides; asunduste eesti-pärased nimed on toodud joonealustes märkustes. Isikunimed on tekstis samal kujul nagu Rahvusarhiivis leiduvates hingeloendites või personaalraamatutes — väljaspool Eestit koostatud dokumentides on eestlaste nimed vahel peaaegu äratundmatuseni moonutatud. Käesoleva ülevaate lõppu on lisatud nendes dokumentides mainitud eesti talupoegade nimekiri koos viidetega nende päritolule Eestis ja digiteeritud allikatele Rahvusarhiivi veebis.

Ülevaates on üldjuhul lähtunud ainult dokumentidest ja akadeemilistest väljaannetest ega ole kasutatud mälestusi, muid eesti asunduste ajaloo käsitlusi ega sõnumeid vanadest ajalehtedest, välja arvatud mõni erand joonealustes kommentaarides.

Enne eestlaste Kaukaasiasse jõudmist olid talupojad Eesti- ja Liivimaalt juba mõnda aega välja rännanud Venemaa sisekubermangudesse.⁹ 1860. aastatel tekkis suurem väljarändelaine, mille harjal jõudsid paljud eesti pered Krimmi poolsaarele, kust sõda oli krimmitatarlased Türki lahkuma sundinud ja maad tühjaks jätanud. Kuuldus tühjust maast ja lootus saada see oma hingemaaks suutis paljud eesti talupojad esivanemate maalt lahti kangutada ja andis jõudu pidada vastu pikal ja rängal rännakul kaugesse tundmatusse paika. Kohapeal aga selgus, et maa Krimmis on hoopis teistsugune kui Eestis: metsa polnud, vett oli ainult sügavates kaevudes. Eestlastel tuli hakata elama teistsugustes looduslikes oludes. Mitmedki väljarännanud asusid Krimmis toimetulekut õppima, teised aga eelistasid otsinguid jätkata, lootes leida kusagilt mujalt paremad olud. Nii hakkas osa väljarännanud eesti talupoegi Krimmist (ja ka Samarast) Kaukaasia poole vaatama.

⁹Venemaa sisekubermangudeks (*внутренние губернии*) nimetati 19. sajandil ülejäänud Venemaa kubermange peale Baltimaade, Soome, Siberi, Krimmi ja Kaukaasia. Käesolevas ülevaates käsitletavale perioodile eelnenud ajal rändasid eestlased välja põhiliselt Peterburi, Pihkva ja Samara sisekubermangudesse.

KRIMMIST LAHKUMINE

Nagu nähtub Tauria¹⁰ riigivarade palati 16. veebruari 1866. aasta ettekandest Tauria kubernerile,¹¹ teatas Põhja-Kaukaasias asuva Kubani oblasti mägirahvaste eestkostja¹² 11. detsembril 1865, et tema poole on pöördunud Tauria kubermangu Simferopoli maakonna Zamruki¹³ ning Perekopi maakonna Džurtši, Kijat-Orka ja Sõrt-Karaktšora eesti asunduste esindajad Heinrich Seimann, Jüri Lensmann, Jüri Thomasson ja Hans Falkman, kes palusid asustada endid Kubani oblastisse ja eraldada neile 30 tiinu¹⁴ majapidamise kohta. Kubani oblasti ülem palus Tauria riigivarade palatil eestlastele teada anda, et nad võivad saada Taga-Kubanimaal¹⁵ sama palju jaosmaad nagu tšerkessid ehk 9–12 tiinu hinge kohta olenevalt asukohast ning maksusoodustused 3–5 aastaks. Ümber asuda soovijate kohta tuleb koostada perenimekirjad,¹⁶ mille alusel saab küsida loa nende asumiseks Taga-Kubanimaale.

Tauria riigivarade palat andis ametnik Kolossoville korralduse selgitada seda eestlastele ja uurida välja, kui paljud nendest soovivad ümber asuda, koostada nimekirjad ja tulemused palatile lähemal ajal ette kanda.

¹⁰Krimmi kui haldusüksust nimetati aastatel 1802–1921 Tauria kubermanguks.

¹¹ГААРК.26.1.24492, l. 87–88; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/krimm_18660217.pdf.

¹²Tol ajal oli selles ametis alampolkovnik Pavel Dukmassov (Павел Григорьевич Дукмасов; 1838–1911), alates 2. juunist 1865 Kubani oblasti mägirahvaste eestkostja (*попечитель горских народов Кубанской области*), alates 5. aprillist 1866 kuni 1871 Kubani oblasti ülema abi kohusetäitja mägirahvaste valitsemise alal (*и.д. помощника начальника Кубанской области по управлению горами*); alates 28. oktoobrist 1866 polkovnik, alates 1874 kindralmajor.

¹³Eestipäraselt Samruki.

¹⁴1 tiin = u 1,1 ha maad. *Toim.*

¹⁵Vene keeles Закубанье. Taga-Kubanimaal oli Kubani jõe vasakule kaldale jääv ala, mis ulatus Mustast merest läänes kuni Laba jõeni Idas ja piirnes lõunas Kaukasuse mägedega.

¹⁶Perede ja nende liikmete nimekirjad (*посемейные списки* ehk *семейные списки*).

Tauria riigivarade palatisse 22. aprillil 1866 saabunud ettekandes Tauria kubernerile¹⁷ on kirjas, et peale eespool nimetatud Kubani oblasti mägirahvaste eestkostja¹⁸ kirja, mis käsitles eestlaste soovi asustada nad Kubani oblastisse, on saabunud Stavropoli riigivarade palatist kaks teadet Krimmi eestlaste kohta: esimeses, 4. märtsi 1866. aasta kirjas on teatatud, et Joannes Paap¹⁹ ja Peeter Kiislar on esitanud 94 eesti perekonna nimel palvekirja, et eestlased soovivad asuda ümber maaomanik Wolfmanni maa-
le (Stavropoli kubermangus), ning teises, 5. märtsi 1866. aasta teates on kirjas, et eestlased on rentinud Wolfmannilt 12 aastaks 3101 tiinu maad, kuhu nad nüüd soovivad koos peredega elama asuda. Kuna eestlaste soovid olid vastuolus riigivarade ministeeriumi loaga, mille järgi tohtisid eestlased ümber asuda Stavropoli kubermangu kroonumaadele, andis Tauria riigivarade palat 26. märtsil 1866 ametnik Kolossovile korralduse küsitleda eestlasi vallaametnike juureolekul, et selgitada välja, kuhu eestlased siis tegelikult soovivad asuda: kas Kubani oblastisse või Stavropoli kubermangu eramaale.

Dokumendist selgub, et Kolossov esitas 10. aprillil 1866 ettekande, kus on kirjas: 50 peret Perekopi maakonnast Tokultšaki, Kontši, Šavva, Kijat-Orka ja Džurtši küladest ning Jevpatorija maakonnast Munii ja Temir-Bulati küladest, samuti 18 peret Simferopoli maakonnast Zamruki külast soovivad asuda Kubani oblastisse, ülejäänud peale nende, kes on juba Kaukaasiasse lahkunud, soovivad jääda sinna, kus nad praegu elavad.

Samast riigivarade palati dokumendist selgub samuti, et Tokultšaki küla eestlaste esindajad Toomas Tint, Jaan Arro²⁰ ja Peeter Kiislar on esitanud Tauria kubermangu riigivarade palatile nimikirja, kus on kirjas neid volitanud 95 eesti peret, kes elavad Tauria kubermangu eri külades, ja Stavropoli riigivarade palati 11. märtsi 1866. aasta teate selle kohta, et neil lubati valida

¹⁷ГААРК.26.1.24492, l. 91–94; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/krimm_18660422.pdf.

¹⁸S.o eespool viidatud Pavel Dukmassovi.

¹⁹Selles dokumendis Иоганъ Паль.

²⁰Selles dokumendis Янъ Андре.

asumiseks välja kroonumaa Stavropoli kubermangus, ning teatanud Tauria riigivarade palatile, et nad on valinud välja maa selles kubermangus Pjatigorski maakonnas Sultanovskoje paigas²¹ ja paluvad nüüd luba sinna ümber asuda. Ametnik Kolossovile anti veel kord korraldus täpsustada, kas eestlased soovivad asuda Kubani oblastisse või Stavropoli kubermangu. Kolossovi 18. aprillil 1866 esitatud ettekande järgi soovisid 46 peret Tokultšakist, 6 peret Kijat-Orkast, 10 peret Muniist, 1 pere Temir-Bulatist, 2 peret Džurtšist, 17 peret Kontšist ja 8 peret Šavvast — kokku 90 peret — muuta oma otsust asuda Kubani oblastisse ja otsustasid asuda Stavropoli kubermangu. Dokumendis on märgitud, et ettekandes pole mainitud Zamruki küla peresid, ja antud ametnikule uuesti korraldus täpsustada, kas nemad soovivad koos 90 eesti perega Stavropoli kubermangu ümber asuda või jäävad Zamrukisse.

Ühtlasi selgub riigivarade palati dokumendist, et alates 1862. aasta teisest poolest on oklaadiraamatus Tauria kubermangu ümber kirjutatud ainult 46 peret Tokultšaki külast, teised aga ei ole Tauria kubermangus arvel. Ametnikule anti korraldus teha kindlaks, kui palju on nendel peredel maksmata vilja- ja rahalae- nu ning hingemakse.

Selle dokumendiga anti Tauria kubernerile teada, et Tauria riigivarade palat andis 21. aprillil 1866. aastal 90 eesti perele loa asuda Stavropoli kubermangu Pjatigorski maakonda nende valitud Sultanovskoje paigas. Tehti ettekirjutus jagada eestlased kolme rühma; iga rühm saab nimekirja alusel avatud lehe²² sõiduks Stavropoli läbi Kertši ja Jekaterinodari²³. Rühmajuhtideks määrata Joosep Tint, Karl Arro ja Johan Kiislar. Ametnik Kolossovile anti korraldus kanda riigivarade palatile ette eestlaste lahkumise ajast, lisada ettekandele 90 eesti pere nimekiri ja küsida ülejäänud, Tauria kubermangus veel arvele võtmata eestlastelt,

²¹Dokumendis “урочище”. “Paigas” tähendab keskmiselt suurte pinnavormide alusel eristatavat maastikuüksust (nt org, voor vms).

²²Avatud leht (*открытый лист*) oli luba liikuda ühest kubermangust teise.

²³Jekaterinodar (tõlkes “Katariina and”; praegu Krasnodar) oli Kubani oblasti keskus.

kas nad kavatsevad jääda või soovivad lahkuda — ja kui lahkuda, siis kuhu täpsemalt.

KRIMMIST STAVROPOLI KUBERMANGU JA EDASI KUBANI OBLASTISSE

Gruusia Rahvusarhiivi ajaloo keskarhiivist õnnestus leida kunagise Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse departemangu toimik²⁴ eestlaste ümberasumist käsitlevate dokumentidega, mis võimaldavad saada ülevaate sellest, kuidas saabusid Kaukaasiasse need esimesed eesti pered Krimmist ning Samara, Eestimaa ja Liivimaa kubermangudest.

Selles toimikus on dokumente, millest nähtub, et riigivarade ministeeriumist 1865. aastal saadud loa alusel asus Tauria kubermangust Stavropoli kubermangu 66 peret eestlasi, kes valisid endale asumiseks Kazinka oru Kazinka jõe lähistel, endistel Türki lahkunud Kalausi-Sablinski pristavkonna²⁵ nogaide²⁶ maadel.²⁷ Seni leitud arhiividokumentidest ei selgu, miks eestlased, kes olid valinud maa Sultanovskoje paigases, asusid tegelikult Kazinka orgu ja millal täpselt nad Krimmist Kaukaasiasse jõudsid. Praeguseks leitud dokumendid võimaldavad oletada, et esimesed eesti pered jõudsid Krimmist Kaukaasiasse 1865. aasta lõpust kuni 1866. aasta alguseni, sest Samara kubermangust 1866. aasta ke-

²⁴Pealkirjaga “О поселении в Ставропольской губернии 66 семейств эстонцев прибывших из Таврической губ., о выделе военному ведомству 6 тыс. десят. земли в Пятигорском уезде для кабардинских уроженцев и о поселении в сел. Казинке 115 семейств эстонцев, прибывших из Остзейского края” (СНА.12.11.378, 127 lehte).

²⁵Калаусо-Саблинское приставство.

²⁶Nogaïd on krimmitatarlaste hõimurahvas, kellest põhiosa (u 70 000) lahkus aastatel 1857–1861 Türki. Venemaa aladele jäi sellest rahvast väga väike osa (eri allikate andmetel mõni tuhat).

²⁷СНА.12.11.378, l. 1–2; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18660617.pdf.

vadel Kaukaasiasse jõudnud eestlased kirjutasiid,²⁸ et Krimmist tulnud eestlased olid juba Kazinkas ees.

Kazinka orus tekkis esimene eestlaste asundus Kaukaasias: Kazinka.²⁹ Seda, et sinna asusid needsamad Krimmis elanud pered, kes said 21. aprillil 1866 loa Stavropoli kubermangu ümber asuda, näitavad dokumendid, mille järgi on Kazinka külakogukonna esindajad sageli olnud samade perekonnanimedega: Tint ja Kiislar. Eespool mainitud toimikus on 2. mai 1867. aasta dokument,³⁰ kus asevalitseja peavalitsuse ülem Nicolay³¹ teatas Stavropoli kubeneri kohusetäitjale, et Joosep Tint, Karl Korri ja Laar All on esitanud 70 eesti pere nimel, kes asusid Tauria kubermangust Kazinkasse, palvekirja Kaukaasia asevalitsejale, taotledes soodustusi ja rahalist laenu, ning palus tal reageerida. Näib, et Krimmist Kazinkasse tulnud eesti pered said Stavropoli kubermangust abi, sest Stavropoli kuberner Vlastov³² on maininud hilisemas, 27. jaanuari 1871. aasta kirjas Nicolayle, et Krimmist saabunud eestlased said rahalist toetust ja viljalaenu, kuid ei kiirusta seda laenu tagasi maksma ja hiilivad kõrvale isegi jooksvate kohustuste täitmisest.³³

²⁸CHA.12.11.378, l. 46p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/samara_eestlaste_palvekiri_1867.pdf.

²⁹Vene keeles Казинское ehk Казинка; saksapärase kirjaviisiga eestikeelsetes allikates ka Kassinka.

³⁰CHA.12.11.378, l. 6–6p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_186704_krimmi_eestlased.pdf.

³¹Parun Alexander von Nicolay (Александр Павлович Николаи; 1821–1899), Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse ülem aastatel 1863–1875; asevalitseja äraolekul täitis ka asevalitseja kohustusi; luterlane; aastatel 1861–1873 salanõunik, alates 1873 tõeline salanõunik.

³²Georgi Vlastov (Георгий Константинович Властов; 1827–1899), Stavropoli kuberner 1. juunist 1867 kuni novembrini 1872; kreeklane; aastatel 1863–1882 tõeline riiginõunik, alates 1882 salanõunik; alates 1857 polkovnik. Teoloogina oli ka vanaaheebrea keele ja piibli tundja ning tõlkis ja kommenteeris teoloogilisi tekste. 1871. aastal valiti ta kui inimlik ja osavõtlik administraator Stavropoli aukodanikuks.

³³CHA.12.11.378, l. 68–70; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18710127.pdf.

Eestlastel lubati küll asuda Kazinka orgu, mis asus nn soride³⁴ piirkonnas suurel asustamiseks mõeldud kroonumaatükil, kuid see maatükk oli sinna asunud eesti perede jaoks liiga suur. Sinna jäänud vaba maa pealt ei laekunud kroonule makse ning selle asustamine muust rahvusest elanikega ei olnud esialgu võimalik ilma kohaliku kogukonna, s.o Kazinka eestlaste nõusolekuta. See asjaolu mõjutas Krimmist tulnud eestlaste asundust, taastistas isegi Samarast tulnud eestlaste sinna asustamist ja ilmselt sai eestlaste Kazinkasse jäämisele saatuslikuks.

Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse riigivarade departemangu direktor Witte³⁵ palus 13. novembril 1867 Stavropoli riigivarade palatil viivitamata saata Kazinka eestlastele eraldatud maa plaan ning teatada, kui palju eestlasi on orgu asustatud ja kui palju maad on nende kasutuses ning kui palju maad on veel vaba.³⁶ Selle peale vastas Stavropoli riigivarade palat 27. jaanuaril 1868 Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse riigivarade departemangule,³⁷ et Stavropoli kubeneri kohusetäitja on lubanud eestlastel asuda maatükile Kazinka orus, mis jääb asevalitseja korraldusega asustamiseks ette nähtud suurema, Kubani soride ala piiresse, ja nii ei ole eestlastele sellel alal eraldi maatükki ette nähtud. Sellel asustamiseks mõeldud alal on Kazinka parim koht, kuhu on ette nähtud 2000 meeshingega asundus, aga kui asustada sinna ainult eestlased, jääksid teistele, soride lähistelega asujatele hal-

³⁴Liik sealseid vooluveekogusid. Tollastes venekeelsetes dokumentides on kasutatud nende kohta selles piirkonnas nimetust *барсуки*, ka *барсуклы*. Hiljem teisteski Kaukaasia eesti asundustes käibel olnud sõna “sori”, mis tähistas (eriti hooajaliselt tekkivat ja kaduvat) oja või jõge, hakkas Kaukaasias levima just Kazinka eestlaste hulgast ja on tõenäoliselt pärit Tartumaa murdest, sh Kodavere murrakust — paljud esimestena Kaukaasiasse jõudnud eestlased olid Kodavere piirkonnast —, kus see sõna tähistas “oja riba”.

³⁵Julius Christoph Heinrich Georg Witte (Юлий Фёдорович Витте) (1814–1868), baltisakslane, kelle esivanemad olid tulnud Rootsi ajal Hollandist Baltimaadesse.

³⁶ЧА.12.11.378, l. 27–28; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/kasinka_18671113.pdf.

³⁷ЧА.12.11.378, l. 29–30; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/kasinka_18680127.pdf.

vemad maad ja vaevalt tahaks keegi sinna asuda. Stavropoli kubeneri kohusetäitja on juba kroonupalatist³⁸ uurinud, kas oleks võimalik jagada see ala kaheks, et moodustada kaks eraldi asundust: üks soride lähistel ja teine Kazinka lähistel, kus eestlased ja teised saavad talupojad saaksid kasutada umbes 16 000 tiinu suurust maatükki. Maamõõtja Gustafjev ongi juba koostanud plaani, mille järgi jagatakse ala kaheks ebavõrdseks osaks, ja esitanud projekti kroonupalatile läbivaatamiseks, misjärel läheb see asevalitsejale kinnitamiseks.

Leitud dokumentidest võib järeldada, et Kaukaasia asevalitseja kinnitust selle projektile ei tulnud niipea. Seda saab välja lugeda Stavropoli kubeneri 15. oktoobri 1868. aasta kirjast Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse ülemale, kus kuberner Vlastov märgib, et on vastanud eitavalt Samara kubermangust saabunud perede palvele asustada nad Kazinka orgu, sest selle ala kohta tehtud ettepanekuid ei ole asevalitseja kinnitanud ja kuni selle kinnituse saamiseni on ala asustamine peatatud.³⁹ (Samara kubermangust saabunud perede käekäiku on täpsemalt käsitletud edaspidi.)

Kazinka kogukonna liikmed kasutasid Kazinka piirkonnas meelsasti ka seda maad, mis polnud neile ette nähtud, kroonule selle pealt makse maksmata. Selle olukorra lõpetamiseks andis Kaukaasia asevalitseja Stavropoli riigivarade palati ettepanekul 15. märtsil 1873 korralduse, mille järgi sai Stavropoli kuberner eriõiguse lubada asustada uusi asunikke vabadele maadele ilma sealse kogukonna nõusolekuta. Stavropoli kubermangus oli sellised maa-alasid mitu, teiste hulgas ühe suurema vaba pindalaga (6271 tiinu) Kazinka oru piirkond.⁴⁰

³⁸Kroonupalat (казенная палата) oli Vene keisririigis 1775–1917 liik rahandusministeeriumi allasutusi kubermangu tasandil. Kroonupalatid juhtisid kubermangus ja maakondades riigimakse koguvaid asutusi jm riigikassa-asutusi ning osutasid teiste kubermangu ametiasutustele raamatupidamise ja finantsarvestuse teenuseid.

³⁹CHA.12.11.378, l. 42–45; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18681015.pdf.

⁴⁰CHA.7.1.2739, l. 11–13.

Tõenäoliselt selle korralduse tagajärjel said Kazinkasse asumise õiguse paljud talupojad teistest Venemaa kubermangudest. Kazinka eestlastele selline asjade käik ei sobinud, nagu nad ka oma 4. aprilli 1873. aasta palvekirjas selgitasid.⁴¹ Seepärast leidsid Kazinka kogukonna eestlased endi hulgast 77 maaostuhuvilist talupoega, kes sõlmisid 24. juulil 1874 lepingu, millega osteti kindralleitnant Chodžkolt⁴² 18 075 hõberubla eest 1205 tiinu ja 1250 ruutsülla (umbes 1317 hektari) suurune maatükk Kubani oblastis Batalpašinski maakonnas Urupi jõe ääres. Selle kohta on Karatšai-Tšerkessia Vabariigi riiklikus arhiivis lepingu ärakiri.⁴³ Nii jätsid eestlased pärast kaheksat Kazinkas elatud aastat maha küla, mille nad olid 1866. aastal asutanud.

Karatšai-Tšerkessia Vabariigi riiklikust arhiivist leitud dokumendid näitavad, et ametlikult võttis osade perede Kazinkast uude asukohta ümbervormistamine kuni viis aastat aega, kuid võib välja lugeda, et tegelikult seati end sisse peagi pärast maa ostmist. Seda kinnitab Stavropoli arhiivis hoiul olev palvekiri,⁴⁴ milles 46 eesti pere esindajad Mihkel Kangur ja Karl Kruuts palusid 27. veebruaril 1875 luba nendel peredel asuda enda ostetud maale Kubani oblastis ning esitasid perepeade nimekirja 1. jaanuari 1875. aasta seisuga, märkides samas kirjas, et nad juba elavad sellel maatükil.

⁴¹ГАСК.58.1.328, l. 70–70p; ümberkirjutus: www.aule.ee/ida/dokumendid/livoonia_18730404.pdf.

⁴²Józef Chodźko (Иосиф Иванович Ходзько; 1800–1881), geodeet, topograaf, geograaf, kartograaf; algatas ja juhtis geodeetilisi töid Kaukaasias; poolakas, katoliiklane; alates 1862. aastast Vene armee kindralleitnant. Müüdnud maatükk oli talle kingitud Vene riigile osutatud teenete eest.

⁴³ГАСКЧР.5.1.3, l. 20–24; ümberkirjutus ja nimede indeks: www.aule.ee/ida/dokumendid/livoonia_18740724_asutajad.pdf.

⁴⁴ГАСК.58.1.434, l. 16–19; ümberkirjutus: www.aule.ee/ida/dokumendid/livoonia_18750301.pdf.

Karatšai-Tšerkessia Vabariigi arhiivis on dokumendid,⁴⁵ kus perenimekirja ja vabastustunnistusele⁴⁶ märgitud perede nimed kinnitavad, et enamik Kazinkast Kubani oblastisse ümber asujaid olid asunud Eestist kõigepealt Tauria kubermangu: a) jaanuaris 1880 Batalpašinski maakonna ülemale esitatud palvekiri, milles eestlaste esindaja Joosep Tint palus luba asutada oma pitsati ja dokumentidega külavalitsus ning anda külale nimeks Liventhal;⁴⁷ palvekirjale on lisatud perenimekiri 36 pere andmetega ning 20. juulil 1875 Batalpašinski maakonna ülema poolt eestlaste esindajale Mihkel Kangurile välja antud tõend maa ostmise kohta; b) vabastustunnistus, mille on 14. detsembril 1879 välja andnud Stavropoli kubermangu Naguti valla valitsus nendele 36 perele asumiseks maale, mille nad on Kubani oblastis otnud.

Kazinka asutanud eestlaste rühma tuumik oli rännanud Krimmi Tartumaalt Kodavere ja Tartu-Maarja kihelkondadest.

Krasnodari arhiivis on toimik,⁴⁸ mis näitab, et Tauria kubermangus 1865. aastal riiklikult toidukapitalilt saadud viljalaenu nõudsid võimud Livoonia elanikelt ikka välja. Kaukaasia asevalitseja peavalitsus algatas selle 1882. aastal, nõudes Kubani oblasti ülemalt, et see eestlastelt võla sisse nõuaks, lubades osa võlast ka kustutada. Stavropoli kroonupalat, kes pidi võla summa täpsustama, arvas aga, et kui eestlased said osta maad, siis saavad nad ka võla ära maksta. Kuna 39 viljalaenu saanud perest elas Livoonias 26, siis kroonuvõlga sellevõrra vähendati ja nõutavaks summaks jäi 3312 rubla 97 kop. Küla kogukond tegi mitu taga-

⁴⁵ГАКЧР.5.1.3, l. 1–1р, 3–4р ja 6–17р; ümberkirjutus ja nimeindeks: www.aule.ee/ida/dokumendid/livoonia1880.pdf.

⁴⁶Vabastustunnistus (*увольнительное свидетельство* või ka *увольнительный приговор*) oli lahkuvale talupojale kogukonnast välja antav dokument, mis kinnitas, et talupojal on kõik kohustused täidetud. Kuna kogukond vastutas ühiselt selliste koormiste eest nagu hingemaks, nekrutikohustus, teede ja koolide korrashoid, pidi lahkuja oma osa enne lahkumist kogukonnale tasuma. Vabastustunnistusega talupoegi ei võetud kroonupalatis uues kogukonnas arvele.

⁴⁷Vene keeles Ливенталь. Hiljem kandis see küla nime Livoonia (Ливонское), nüüd Novourupskoje (Новоурупское).

⁴⁸ГАКК.449.8.21, l. 1–44.

simakset aastas, maksekuupäevade järgi saab oletada, et iga kord pärast saagi müüki maksti tagasi osa võlast. Võlg kustutati lõplikult 1894. aastal.

KRIMMIST STAVROPOLI KUBERMANGU, PÜÜDED ASUDA KUBANI OBLASTISSE JA LÕPUKS ASUMINE TEREKI OBLASTISSE

Selleks et järgnevalt käsitletava ja teistegi eestlaste rühmadega seotud sündmused kasakate⁴⁹ maal Kubani oblastis oleksid paremini mõistetavad, tuleks kõigepealt lühidalt selgitada kasakate maa tekkelugu ja olukorda Kubani oblastis 1860. aastatel.

1792. aastal kinkis keisrinna Katariina II selle suure maa-ala Kaukaasias kasakatele igaveseks kasutamiseks, et saada tagasi kasakate poolehoid ja taotleda lepitust Zaporizžja Sitši⁵⁰ likvideerimise eest. 1860. aastal loodi mitmest selle piirkonna kasakate väeosast üks Kubani kasakate vägi (Кубанское казачье войско) staabiga Jekaterinodaris, kus resideeris Kubani kasakate väe ataman⁵¹ (juhataja), kes oli ühtlasi Kubani oblasti kui haldusüksuse ülem. Kubani oblast oli ala, kus kasakatel oli täielik võim

⁴⁹Kasakad (*казаки*) olid idaslaavi sotsiaalne rühm, kes algselt elas Ida-Euroopa lõunapoolsetes steppides, hiljem eri aladel üle kogu Venemaa. Vene keisririigis olid kasakad omaette seisus: sõltumatu, relvastatud rahvarühm, kes elas teistest asustamata ääremaadel (*украины*), olles sellega Venemaa piiride kaitseks. Kasakad elasid sõjaväeliste kogukondadena. Kogukonna üldkoosolek otsustas tähtsamad küsimused ja valis atamanid (külavanemad). 1897. aasta rahvaloenduse järgi oli kasakaid peaaegu 3 miljonit. Kasakad olid juba kaua elanud ka Kubani oblasti naabruses Tereki oblastis ja see ala oli nende kontrolli all.

⁵⁰Zaporizžja Sitš (Запорожская Сечь) oli kasakate omavalitsuslik riigitaoline moodustus 16.–18. sajandil Dnepri jõe karestikest lõunas. Vastuhaku eest Vene keisririigi keskvoimule, kes soovis luua seal Novorossija kubermangu (tänapäeval on see Ida-Ukraina), ja Jemeljan Pugatšovi mässu toetamise eest käskis Katariina II 1775. aastal Sitši likvideerida ja kasakate väeosad laiali saata.

⁵¹Kasakate kogukonnad ja väeosad valisid ise endale atamanid, aga Kubani oblasti vägede juhataja (*наказной атаман Кубанского войска*; siin käsitletavates dokumentides *командующий войсками Ку-*

maakasutamise üle. Oblastis elasid teistest regioonidest, sh Zaporizžjast (koos peredega) ümber asunud kasakad ja Venemaa poolt sõjas alistatud mägirahvad, kes vastavalt alistumistingimustele pidid kas mägedest tasandikule ümber asuma, kui nad soovisid Kaukaasiasse jääda, või Venemaalt lahkuma. Sellele maale said peale kasakate asuda vaid need, kes olid valmis astuma sõjaväeteenistusse ehk kasakaseisusesse; eraldi tsiviilvalitsust Kubani oblastis polnud. Maad olid väeosade vahel ära jaotatud; osa maad oli kingitud kõrgematele ohvitseridele teenete eest Kaukaasia sõjas, kuid neil polnud õigust seda maad võõrandada. Oblasti maaalale teistest kubermangudest talupoegi elama ei lubatud. Olukord hakkas vähehaaval muutuma 1868. aastast, kui hakati tegema erandeid, lubades tsiviilisikutel asuda ettenähtud tingimustel ja oblasti ülema eriloal Kubani mägipiirkonda.⁵² Need korraldused kehtisid ainult mägipiirkonna kohta ega puudutanud Kubani oblasti tasandikke. Kõrgemad ohvitserid said 1870. aastate algul õiguse neile kingitud maid Kubanis võõrandada — see andiski eespool kirjeldatud eestlaste rühmale võimaluse osta 1874. aastal Kubani tasandikul Urupi jõe ääres maa oma küla asutamiseks.

Peavalitsuse departemangu toimikus on kahe Stavropoli kubermanguvalitsuse istungi protokollid ära kirjutatud — 11. maist 1867⁵³ ja 6. juunist 1867⁵⁴ —, mis annavad tunnistust ühe 1866. aasta algul Krimmist Stavropoli tulnud 19 perest (43 mees- ja 34 naishinge) koosnenud eestlaste rühma käekäigust Kau-

банской области) määras ametisse keiser. Käesolevas ülevaates on selle tiitli kandjate kohta kasutatud peamiselt tsiviilametinimetust “Kubani oblasti ülem” (*начальник Кубанской области*).

⁵²Vene keeles *нагорная полоса*. Kasakad alustasid piirkonna asustamist tsiviilelanikega mägistelt aladelt, kuhu oli vähe soovijaid. Talupojad Venemaalt otsisid põlluharimiseks sobivat maad. Seepärast meelitati asunikke mägistele aladele suure hingemaaga (kuni 30 tiinu hinge kohta).

⁵³CHA.12.11.378, l. 8, 10–15; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kaana_18670531.pdf.

⁵⁴CHA.12.11.378, l. 16–24p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kaana_18670610.pdf.

kaasias. Nende perede arv varieerub eri dokumentides vahemikus 9–19.

Protokollide ära kirjad on üsna põhjalikud, sisaldades selgitusi, eestlaste ütlusi, antud korraldusi, viiteid lisadele ja protokollidele, mis kõik kajastavad eestlastega seotud sündmusi. Sündmuste käiku on kajastatud mõlemas protokollis; teises protokollis on sündmuste kirjeldusi lühidalt korratud, kuid mõnevõrra teises sõnastuses, mistõttu sündmuste rekonstrueerimisel on kasutatud mõlema protokolliga ära kirja.

Eestlased saabusid Tauria kubermangust, kus nad olid saanud 1865. aastal riigivarade palatilt loa asuda Stavropoli kubermangu, tõenäoliselt koos hiljem Kazinka asutanud eestlaste rühmaga. Protokollis on kirjas, et osa Tauria kubermangust tulnud eestlasi esitles end kolonistidena ja soovis asuda Kanovo kolooniasse⁵⁵ Kura jõel. Kui selgus, et eestlased ei ole kolonistid,⁵⁶ pakuti neile maad Pjatigorski maakonnas⁵⁷ kreeklaste küla⁵⁸ lähedal. (Dokumendis ei ole selle maatüki asukohta täpsustatud; üks Pjatigorski

⁵⁵КАНОВО, eestipäraselt Kaana (vanades eestikeelsetes tekstides öieti saksapäraselt Kana) oli koloonia, mille asutasid 1844. aastal Tereki oblastis 180 saksa peret Samara kubermangust.

⁵⁶Kuigi Venemaale välja rännanud eesti talupoegi on mõnikord nimetatud kolonistideks, peeti Vene kesririigis tegelikult kolonistideks välismaalasi (teiste riikide alamaid), kes saabusid Venemaale võimude kutsel. Põhiliselt olid kolonistid sakslased. Keisrinna Katariina II manifest andis 1763. aastal saksa kolonistidele Vene keisririigis mitmeid eeliseid, mis üldiselt kehtisid kuni 1890. aastateni. Saksa kolonistidel oli õigus saada vaba maad koos selle pärandamise õigusega ja mitmeid privileege: nad olid vabad inimesed, kes võisid vahetada seisust; neil ei olnud nekrutikohustust; nad olid vabastatud mitmetest maksudest; neil oli õigus omavalitsusele. Vene keisririigis ümber asuvat Venemaa amatel (venelastel, eestlastel jt) selliseid privileege ei olnud.

⁵⁷Pjatigorski maakond oli kuni 1874. aastani Stavropoli kubermangu koosseisus ja läks siis üle Tereki oblastisse.

⁵⁸Venemaa võimud meelitasid Türgi kreeklasi Kaukaasiasse, lahkunud nogaide maadele. 1864. aastal eraldati kreeklastele Stavropoli kubermangus neli maa-ala: Sultanovskoje (nogai sultani endise staabi maadel), Nagut, Kröm-Girei ja K anglõ; kolmele esimesena nimetatule asutasid kreeklased 1866. aastal külad.

maakonna kreeklaste küla, Sultanovskoje, paiknes Kazinkast ligikaudu 30 km kirdes.) Kõnealusele eestlaste rühmale see koht aga ei meeldinud, sest seal polnud piisavalt vett ega põllumaad, ja 25. mail 1866 avaldasid nad soovi minna Kubani oblastisse. Kuna nad olid juba mõned aastad Krimmis elanud ja ilmselt maad kuulunud ning ringi vaadanud, teadsid nad, et Kubani oblastis on palju vaba, põlluharimiseks hästi sobivat maad.

Stavropoli kubermangust saidki nad avatud lehe, et minna Kubani oblastisse Jekaterinodari ja selles oblastis endale maad küsida. Eestlaste endi ütluste järgi⁵⁹ said nad Kubani oblasti juhtkonnalt loa — kohe seejärel on nad täpsustanud, et said polkovnik Dukmassovilt⁶⁰ loa, mille nad esitasid Kubani oblasti Urupi ringkonna ülemale,⁶¹ kes lubas neil ja Saratovi kubermangust saabunud saksa kolonistidel asuda valitud maatükile Kubani jõe vasakul kaldal Barsukovskaja ja Nevinnomõsskaja⁶² staniitsa⁶³ vahel; teise protokollil ära kirjas on kirjas, et eestlastel lubas Urupi ringkonda asuda kohalik võim.⁶⁴ Eestlased asusid nimetatud kohas elamist sisse seadma: ehitasid endale hädapärased eluasemed ja varusid ehituseks puitmaterjali, külvasid sügisel talivilja.

Protokollist nähtub, et üks Kubani oblastisse asumise tingimus oli maksuvõlgade puudumine. 1866. aasta juulis tuli välja, et eestlastel on Tauria kubermangus maksuvõlad, mistõttu nad ei saanud uude kohta elama asuda. Nagu edaspidisest tekstist teatavaks saab, pidid nad juulis saama ettekirjutuse Tiflisist⁶⁵ selle kohta, et neil ei lubata Kubani oblastisse asuda. Kes selle ettekirjutuse tegi, dokumentidest ei selgu.

⁵⁹Neid mõlemas protokollis kajastatud ütlusi andsid eestlased Stavropoli riigivarade palatis 25. aprillil 1867.

⁶⁰Eespool viidatud Pavel Dukmassov.

⁶¹Selles ametis oli 1865–1870 Mihhail Mamatsev (Михаил Иванович Мамацев; 1834–1881), Mamatsašvili suguvõsast pärit grusiin, kes oli hiljem esimene Kubani oblasti Maikopi maakonna ülem.

⁶²Praegune Nevinnomõsski linn.

⁶³Staniitsa (*станция*) on kasakate asula nimetus.

⁶⁴ЧА.12.11.378, l. 14, 12p ja 17.

⁶⁵Tbilisi tollane nimi.

Edasi on protokollides ülevaade Kaukaasia mägiavalitsuse ülema⁶⁶ 10. oktoobri 1866. aasta hinnangust (*отзыв*).⁶⁷ Selles on kirjas, et Kaukaasia armee ülemjuhatajat (s.o asevalitsejat) asendav kindral-adjutant Kartsov⁶⁸ nõustus taganema 16 eesti pere asustamisest Kubani oblasti mägiipiirkonda ja käskis saata nad Stavropoli kubermangu tagasi. Kui nendele eestlastele ei ole alates sellest, kui nad Kubani oblastisse saabusid, öeldud, et nad ei saa mägiipiirkonna elanikeks, või neile on antud lubadus⁶⁹ — ja seega lootus, et nad saavad sinna elama asuda —, peab kindral-adjutant Kartsov vajalikuks asustada nad koloniseerimiseks ette nähtud maadele Urupi ja Zelentšuki ringkondades, ent mitte anda neile abiraha. Seejuures tuleb järgida tingimusi, mis on tehtud Kubani oblasti ülemale teatavaks ülemjuhataja abi 17./19. mai 1866. aasta hinnangus (*отзыв*), ning eestlased peavad maksma Kubani oblasti ülema määratud ajaks ära kroonuvõlad. Seda tuleb eestlastele selgitada allkirja vastu, andes neile võimaluse nimetatud tingimustest loobuda, kui nad asuvad viivitamata ümber Stavropoli kubermangu.

Protokollide ärakirjadest selgub, et 21. märtsil 1867 teatas Kubani oblasti Urupi ringkonna ülema kohusetäitja Stavropoli kubermangu valitsusele, et kooskõlas korraldusega, mida on väljendatud 10. oktoobri 1866. aasta hinnangus, saadab ta Urupi ringkonda ajutiselt asustatud 19 peret eestlasi tapiga Stavropoli kubermangu. Arvatavasti seetõttu, et tapiga lubati korraga saata

⁶⁶Kaukaasia mägiavalitsus (Кавказское Горское Управление), mis töötas selle nime all 1865–1880, oli Kaukaasia sõjaväeringkonna üksus, mis hoidis suhteid kohalike mägirahvaste kogukondade esindajatega. Kõnealusel ajal oli Kaukaasia mägiavalitsuse ülem Dmitri Staroselski (Дмитрий Семёнович Старосельский; 1832–1884).

⁶⁷СНА.12.11.378, l. 10р.

⁶⁸Aleksandr Kartsov (Александр Петрович Карцов; 1817–1875), alates 1860. aastast Kaukaasia armee peastaabi ülem, aastatel 1864–1870 kindral-adjutant; aastatel 1865–1868 Kaukaasia armee ülemjuhataja (s.o Kaukaasia asevalitseja) abi; alates 1870 jalaväekindral.

⁶⁹Dokumendis on kirjas “tema ekstsellentsi loal”. Keda täpselt “tema ekstsellentsi” all silmas peeti, dokumendist ei selgu.

väiksem rühm, jagati eestlased kahte rühma. Protokollide ära kirjadest ei selgu, kas eestlaste Kubanimaalt väljasaatmise põhjus oli 1866. aastal Tiflisis tulnud ettekirjutus või miski muu.

Üks rühmadest toimetati Stavropoli 29. märtsil 1867 ja anti 31. märtsil 1867 Stavropoli politseivalitsuse järelevalve alla.

Selle rühma kohta on protokollis ära kirjas veel refereeritud Kubani oblasti Nikolajevskaja staniitsa valitsuse ettekannet, kus kirjeldatakse 26. ja 27. märtsil 1867 selle staniitsa juures toimunud vahejuhtumit. Ettekandest nähtub, et 9 eesti peret (19 mees- ja 17 naishinge) liikusid koos kariloomadega tapi korras Stavropoli poole ja ööbisid Nikolajevskaja staniitsas. Peale eestlaste lahkumist leidis ühe lesknaise poeg, et eestlased on võtnud tema kuhjast vähemalt kolm koormat heina, ja kui ta neile järele sõitis ning seda tagasi nõudis, hakkasid eestlased teda peksma. Selle peale kutsus kasakas endale abiväe. Kasakad piirasid eestlased ümber, nõudes neilt heina eest 10 rubla. Kui eestlased keeldusid raha maksmast, võtsid kasakad neilt ära ühe lehma, mille lubasid tagastada, kui nõutav summa on tasutud. Dokumendis on muu hulgas lisatud, et kahelt eestlaselt (Siim Bode ja Jaan Raudler) on leitud veebruaris kasakatelt varastatud kaks härga.

Teise rühma kohta protokollis ära kirjas andmeid ei ole.

Stavropoli kubermangu valitsusele tuli eestlaste rühma tagasitoimetamine ootamatult. Stavropoli kubeneri kohusetäitja Lomize saatis 21. aprillil 1867 Kaukaasia armee ülemjuhatajale (s.o asevalitsejale) telegrammi, kus teatas, et Kubani oblasti Urupi ringkonna ülem on saatnud Stavropoli kubermangu 16 eesti peret, kes otsustavalt keelduvad sellesse kubermangu asumast, mistõttu saadetakse nad mägivalitsuse ülema 10. oktoobri 1866. aasta hinnangu⁷⁰ alusel tagasi Urupi ringkonda, kus neil on eluasemed ja sügisel külvatud vilid. Lomize palus, et Kubani oblasti ülem krahv Sumarokov-Elston⁷¹ annaks korralduse nad

⁷⁰Seda on mainitud ka eespool.

⁷¹Крахв Феликс Сумарок-Эльстон (Феликс Николаевич Сумарок-Эльстон; 1820–1877), Kubani kasakate väe ataman 1863–1869 ja Kubani oblasti ülem 1865–1869; alates 1864 kindralleitnant, alates 1866 kindral-adjutant.

tagasi võtta ja saadaks selle kohta vastuse telegrammiga, üksik-
asjad aga täpsustataks posti teel. Selle telegrammi peale vastas
Sumarokov-Elston, et Tiflisist tulnud ettekirjutuse alusel on eest-
lastele 1866. aasta juulis teatatud, et neil ei lubata asuda Kubani
oblastisse ja nad on kohustatud sealt 1867. aasta märtsikuus lah-
kuma.

Protokollide ärakirjades on kirjas, et Kubani oblastist välja
saadetud eestlaste rühma perepead koos tõlgiga kutsuti 25. ap-
rillil 1867 Stavropoli kubermangu valitsusse ütlusi andma. Eest-
lased jäid endale kindlaks: nad ei soovi asuda Stavropoli kuber-
mangu ja tahavad tagasi Kubani oblastisse, kust nad sunniti lah-
kuma ja kuhu neil jäid ehitamisjärgus elamud koos ehitusmater-
jaliga ja külvatud vili. Nad palusid endale niikauaks, kui võimud
otsustavad nende edasise saatuse üle, ajutisi elamislubasid, mis
võimaldaksid neil Stavropoli kubermangus eramaaomanike juu-
res töötades elatist teenida. Samuti palusid nad alal hoida Kubani
oblastisse jäänud vili ja ehitusmaterjaliks varutud puit ning luba
tuua ära sinna maha jäänud asjad. Ütlusele kirjutasi alla Jaan
Raudler, Karl Maido, Madis Rausberg, Kustas Jürriissohn ja Mart
Rengevits, kirjaoskamatute eest kirjutasi alla Karl Maido.

Seepeale võttis Stavropoli kubermangu valitsus vastu järg-
mised otsused. Stavropoli semstvokohus pidi andma eestlastele
ajutised elamisload, millega nad saaksid elada Stavropoli maa-
konna asulates kolme kuu jooksul, mille möödudes peavad nad
tingimata ilmuma semstvokohtusse. Kui Stavropoli maakonna
kogukonnad on seadnud eestlastele mingeid piiranguid, tuli tea-
tada Stavropoli riigivarade palatile nende kõrvaldamisest. Kuber-
mangu valitsus pidi paluma Kubani oblasti vägede juhatajat kor-
raldada eestlaste Kubanimaale jäänud viljapõldude üleandmine
eestlastele sobivatel tingimustel kohalikele elanikele ja nende val-
vamine, kuni need on üle antud; sama pidi kehtima ka muldonni-
de kohta, niikaua kui ei ole tehtud korraldust eestlaste Kubanisse
asustamise kohta. Olukorrast tuli ette kanda Kaukaasia asevalit-
seja peavalitsuse ülemale ja küsida, mida tuleks nende eestlastega
teha, kui Kubani oblasti ülem Sumarokov-Elston on nende soovi
täitmisest keeldunud, et neil oleks sügiseks, kui perede elatamine
läheb raskeks, olemas püsiv eluase.

Teise, 6. juunil 1867 peetud Stavropoli kubermangu valitsuse istungi protokollil ärakirjas⁷² on kirjas, et 29. mail 1867 on eestlased esitanud riigivarade palatile palve, kus nad kordavad soovi ühineda Kanovo kolonistidega Tereki oblastis ja kui see pole võimalik, siis minna tagasi Kubani oblastisse Urupi ringkonda, kus neil on juba elamine sisse seatud ja vili külvatud.

Dokumendi järgi oli võimudele teatavaks saanud, et Kanovo kolooniast soovib sealse halva kliima tõttu lahkuda sakslasi, kellele anti 1867. aasta algul kauaoodatud luba asuda Kubani oblastisse tingimusel, et nad asuvad sinna hiljemalt kevaldel 1867. Seepärast otsustasid võimud anda eestlastele võimaluse asuda kroonutalupoegadena Kanovo saksa koloonias vabaks jäänud kohtadele. Protokollil ärakirjas on öeldud, et eestlasi on Kanovo halva kliima eest korduvalt hoiatatud, kuid nad ei ole loobunud soovist sinna asuda. Nii tegi Stavropoli kubermangu ülem ettepaneku, mis sarnanes pigem ettekirjutusega: 1) eestlastele teatatakse, et nad võivad kohe ümber asuda Kanovosse, kus neil on õigus saada 15 tiinu maad meeshinge kohta; 2) eestlastele teatatakse allkirja vastu, et nad ei saa arvestada soodustuste ega toetustega; 3) kui eestlased sellest pakkumisest keelduvad, tunnistatakse nad rahurikkujateks ja nad jäävad oma halvas majandamises ise süüdi; 4) teatada sellest korraldusest Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse ülemale.

Krasnodari arhiivis leidava Stavropoli kubermangu valitsuse 12. märtsi 1869. aasta kaaskirjaga on saadetud Kubani oblasti ülema abi (mägivalitsuse alal) kantseleisse ärakiri 7. juuni 1867. aasta dokumendist,⁷³ milles eestlased on allkirjadega kinnitanud oma nõustumist eelmainitud tingimustega. Viimati nimetatud dokumendis on selle rühma eestlaste 18 perepea nimed, ehkki kohati tugevalt moonutatud kujul. Nende hulgas oli talupoegi nii Eestimaa kui ka Liivimaa kubermangust (peamiselt Järvamaalt ja Tartumaalt). Ilmselt oli see rühm hakanud kujunema juba Krimmis.

⁷²CHA.12.11.376, l. 17–24p.

⁷³ГАКК.774.1.465, l. 125–126p; ümberkirjutus ja nimede indeks: ida.aule.ee/dokumendid/kaana_18670607.pdf.

Peavalitsuse departemangu toimikus on selle eestlaste rühma kohta veel kaks dokumenti: Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse ülema Nicolay 26. juuni 1867. aasta järelepärimine⁷⁴ Stavropoli kubernerile selle kohta, mis on sellest 19 perest koosnenud eestlaste rühmast saanud, ning Stavropoli kubeneri Vlastovi 18. augusti 1867. aasta vastus,⁷⁵ kus on kirjas, et 18 eestlaste peret (39 mees- ja 33 naishinge) said 8. juunil 1867 avatud lehe Kanovo kolooniasse siirdumiseks ja Stavropoli kroonupalatile on teatatud, et alates 1. juulist 1867 tuleb nad Kanovo kogukonnas arvele võtta.

(Järgneb)

⁷⁴CHA.12.11.378, l. 25; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kaana_18670818.pdf.

⁷⁵CHA.12.11.378, l. 26–26p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kaana_18670818.pdf.

AKADEEMIA

Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus

31. AASTAKÄIK 2019 NUMBER 9 (366)

ESIMESTE KAUKAASIASSE VÄLJA RÄNNANUD EESTI TALUPOEGADE KÄEKÄIK

Leeni Langebraun

SAMARA KUBERMANGUST STAVROPOLI KUBERMANGU

1866. aastal jõudis Kaukaasiasse 25 perest koosnev rühm eestlasi Samara kubermangu lõunaosa Novouzenski maakonna Lifljandka külast.

Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse departemangu toimikust leitud dokumendid heidavad valgust ka selle eestlaste rühma käekäigule. Ühes hilisemas palvekirjas⁷⁶ on need eestlased ise märkinud, et kõigepealt soovisid nad 1866. aastal asuda oma usuvendade juurde Kazinkas ja esitasid selle kohta palvekirja Stavropoli riigivarade palatile, kust nad said eitava vastuse. Hiljem esitasid selle eestlaste rühma esindajad Karl Haugas, Ado Lauga ja Juhan Gottfried 14. septembril 1866 Kaukaasia asevalitsejale 25 eesti pere nimel palvekirja, taotledes luba asuda elama Kubani jõe paremale kaldale Kubani kasakate maale (Vorovskolesskaja ja Belometšetskaja staniitsade lähedale, kus enne elasid nogaid). Seda palvekirja ennast peavalitsuse departemangu toimikus ei ole, kuid on Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse ülema Nicolay 17. oktoob-

Algus eelmises numbris.

⁷⁶CHA.12.11.378, l. 46–49; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/samara_eevlaste_palvekiri_1867.pdf.

ri 1866. aasta kiri Kubani oblasti ülemale,⁷⁷ kus ta palub otsust eestlaste palvekirja kohta, et sellest asevalitsejale ette kanda.

Näib, et see kiri jõudis Kubani oblastist Stavropoli kroonupalati juhatajale, kes kubeneri nimel vastas⁷⁸ 9. detsembril 1866 Nicolayle, et see Kubani jõe äärne paikkond, mis kuulub Stavropoli riigivarade palati halduspiirkonda, on tõepoolest asustamiseks määratud ning selle kohta on esitatud 22. aprillil 1866 taotlus Kaukaasia asevalitseja peavalitsusele, kuid sellekohast luba ei ole veel antud, mistõttu kroonupalati juhataja ei pea võimalikuks eestlaste palvet rahuldada, ja pealegi peavad eestlased kõigepealt nõutama Samara kubermangust vabastustunnistused — enne seda neid Stavropoli kubermangu sisse kirjutada ei saa.

21. aprilliks 1867 oli jõudnud Kaukaasia asevalitsejani uus palvekirja, mille esitasid Karl Haugas, Paap Taldrik ja Peeter Palvader. Sellest palvekirjast on toimikus säilinud nii venekeelne kui lõunaestikeelne versioon.⁷⁹ Kuna palvekirja tekst võtab lühidalt kokku Samara kubermangust tulnud eestlaste senise käekäigu Kaukaasias, on otstarbekas seda siin pikemalt tsiteerida. Selguse huvides on tekst tänapäevakeelde ümber pandud:

Elasime enam kui 10 aastat Samara kubermangus Lifljandka külas kogunisti vaest elu. [---] 1866. aasta märtsikuus maksime oma võlad kõik ära ja võtsime perepassid välja ning tulime Kaukaasiasse maad otsima. Leidsime ühe maatüki oma usuvendade juures Kazinka orus, tulime Stavropoli riigivarade palatisse ja andsime juhatajale palvekirja, ent juhataja ei andnud meile luba selle maa peale asuda. Siis läksime jälle tagasi eestlaste juurde ja palusime neid alandlikult, et meid vastu võetaks, ja nemad olid meie vastu nõnda armulised, et võtsid meid vastu oma küllasse. Siis tulid nende külla maamõõtja ning ringkonna juhataja abi. Nendele näitasime oma passe ja ringkonna juhataja abi võttis meie passid ära ning maamõõtja löikas meile majade jaoks maatükid välja nõnda

⁷⁷CHA.12.11.378, l. 3; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18661209.pdf.

⁷⁸CHA.12.11.378, l. 4–5; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18661209.pdf.

⁷⁹Espool viidatud CHA.12.11.378, l. 46–49.

kui teistele eestlastele ja käskis meil majad ehitada. Aga kui meie oma majad ehitasime, siis toodi meie passid kätte ja aeti meid vastu talve kõigi naiste ja lastega välja, aga meie oma usuvennad olid meie vastu veel nõnda armulised, et jätsid meid oma majadesse talvekorterisse. Nüüd sügisel tuli meile oma küla rahvas Samara kubermangust järele — ühtekokku 25 peret — ja valisime omale koha paremal pool Kubani jõge Stavropoli kubermangus Pjätigorski maakonnas Vorovskolesskaja ja Belometšetskaja maa vahel, sest enne elas seal üks tatari sultan, aga nüüd läks tema ära üle Kubani [jõe] ja meie andsime 15. septembril teile, kõige armulisem vürstihärra, palvekirja selle sultani maa pärast, ja nüüd üteldi meile kubernerile kantsleleist nõnda, et teile on suurvürsti käest vastus tulnud ja [meil] ei ole võimalik [seda maad] saada, sest teil ei ole [meie] vabastustunnistust. Siis palume teid, kõige armulisem suurvürstihärra, alandlikult, et teie võtaksite meie palvet armuliselt kuulda, sest meie jõud ei võimalda enam tagasi oma vanasse kohta minna seda vabastustunnistust tooma, ja palume teid alandlikult, et teie annaksite meile loa asuda selle maa peale, mida meie oleme palunud, aga kui ei ole võimalik saada seda maad, siis palume teid alandlikult, et annaksite meile loa asuda teiste eestlaste juurde Kazinka orgu, sest meie oleme omale loomi ostnud ning mõni on ka natuke talivilja maha teinud.

Selle palvekirja peale saatis Kaukaasia asevalitseja peavalitsetuse ülem Nicolay 9. mail 1867 Stavropoli kubernerile kirja,⁸⁰ küsides, kas on takistusi eestlaste asumisele ühte kahest nimetatud kohast ja kas eestlastel on vabastustunnistused.

Sedasama eestlaste rühma on maininud Tatjana Plohhotnjuk artiklis Põhja-Kaukaasia saksa asunduste rajamise kohta (1998: 120) viitega Stavropoli arhiivist leitud materjalile:⁸¹ “Aastal 1868 esitasid kolm rühma Saratovi ja Samara ümberasuajaid — 61 peret, kelle eesotsas olid Johann Späth⁸² ja Jakob Eisner⁸³; 25 pe-

⁸⁰CHA.12.11.378, l. 7–7p ja 49; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/kasinka_18670509.pdf.

⁸¹ГАСК.101.1.5255, l. 1, 3, 3p, 4–6p ja 7–10.

⁸²Oletuslik ladinatäheline nimekuju. Plohhotnjuki artiklis “Иоган Шпер”.

⁸³Oletuslik ladinatäheline nimekuju. Plohhotnjuki artiklis “Яков Эйшер”.

ret, keda esindasid Karl Haugas⁸⁴ ja Paap Taldrik⁸⁵; ning 60 perest koosnev Andreas Mülleri⁸⁶ rühm — palvekirja Stavropoli kubermangu asumiseks. Späthi-Eisneri rühm asus Nevinnomõsskaja staniitsa lähistele ja taotles kõigepealt luba asuda Kubani oblastisse. Kui nad selleks luba ei saanud, pöördus see rühm Stavropoli kubernerile poole palvega lubada neil valida endale ise koht asumiseks. Kuberner lubas, kuid uut iseseisvat kolooniat ükski nimetatud rühm asutada ei suutnud. Späthi-Eisneri rühm ja Mülleri rühm läksid mööda Stavropolimaad laiali, asudes rentnikena huutoritesse või liitudes olemasolevate kolooniatega. Haugase-Taldriku rühm, mis koosnes põhiliselt eestlastest, asus Kubani oblasti kolooniatesse.”

Näib siiski, et Plohhotnjuki väide eestlaste asumise kohta Kubani oblastisse ei pruugi päris täielikult paika pidada.

Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse departemangu toimikust nähtub, et viimati mainitud Nicolay kirjale vastas⁸⁷ Stavropoli kuberner Vlastov 15. oktoobril 1868 selgitustega, miks Samara eestlaste palvele pole seni lahendust leitud: 1) 1866. aastal ei olnud veel kinnitatud otsust nogaidele kuulunud maade asustamise kohta; 2) kui saabus otsus, tehti maamõõlja kaalutlustest tulevalt ettepanekud asustamiseks ette nähtud maatükkide piiride muutmise kohta, mistõttu on asustamine peatatud; 3) palvekirja esitajatel polnud vabastustunnistusi; 4) 1868. aasta juulis esitas Samara eestlane Vidrik Taldrik seitsme pere nimel palvekirja Kazinka oru asumise kohta, teatades, et ülejäänud Samara eesti pered on loobunud ja läinud eri kohtadesse laiali. Kuberner lisas, et on Taldrikule vastanud, et enne kui pole lahendatud küsimus Kazinka oru asustamise kohta, ei saa ta eestlaste palvet rahuldada ja ilma vabastustunnistusteta ei ole nende arvelevõtmine Stavropoli kubermangus võimalik.

⁸⁴Plohhotnjuki artiklis “Карл Гавгас”.

⁸⁵Plohhotnjuki artiklis “Павел Гильдрек”.

⁸⁶Oletuslik ladinatäheline nimekuju. Plohhotnjuki artiklis “Андрей Миллер”.

⁸⁷СНА.12.11.378, l. 42–45; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/kasinka_18681015.pdf.

Võib arvata, et need 7 peret 25-st ja võib-olla veel mõni Kaukaasiasse rännanud Samara pere Lifljandkast said lõpuks loa Kazinkasse asuda, nagu on näha hilisemast dokumendist, kus on kirjas, et Kazinkas elavad Tauria ja Samara kubermangudest tulnud eestlased.⁸⁸

Samara eestlaste rühma esindajate perenimed leiame esimeste Liivimaa kubermangust Venemaa sisekubermangudesse välja rännanud eestlaste hulgast, kes said täiel määral tunda kubermangu võimude vastuseisu väljarändele. Seda on põhjalikult kirjeldanud Artur Vassar oma raamatus *Uut maad otsimas* (1975), kus on täpsed viited Liivi-, Eesti- ja Kuramaa talurahvaasjade osakonna dokumentidele, mis on praegu hoiul Rahvusarhiivis. Peeter Hulgask koos perega (kelle hulgas oli poeg Karl), Ado Lauga ja Juhan Gottfried olid olnud kõige esimeses sise-Venemaale välja rännanud eestlaste rühmas, mis koosnes üheksast perest ja asus 10. mail 1855 Võrumaalt Kirumpää kõrtsi juurest tee Saratovi kubermangu. Kotre Taldrik Tartumaalt Sangastest koos perega (kelle hulgas olid pojad Vidrik ja Paap) järgnes sellele rühmale samal aastal (Vassar 1975: 48–50; Palu (Pallo) 1897: 14, 22). Saratovi kubermangus kroonumaad saamata olid eestlased suundunud edasi Samara kubermangu ja leidnud esialgu peavarju sakslaste juures Krasnojari külas. 1859. aasta suvel oli siirdunud Samara kubermangu suur rühm väljarändajaid Sangastest, kellega oli liitunud ka peresid mõnest ümberkaudsest vallast, nende seas Peeter Palvader Võrumaalt Karulast koos perega (kelle hulgas oli poeg Peeter). Need Liivimaa kubermangust tulnud pered olid asutanud 1859. aastal Samara kubermangu lõunaossa Lifljandka eesti asunduse (Vassar 1975: 59; Palu (Pallo) 1897: 18–23).

Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse departemangu toimikus ei ole 1866. aastal Lifljandkast Kaukaasiasse tulnud perede nimekirja, mistõttu ei ole nende kõikide nimed seni teada. Samara ar-

⁸⁸Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse riigivarade valitsuse juhataja 26. jaanuari 1871. aasta kiri peavalitsuse departemangu direktorile, CHA.12.11.378, l. 51–52; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18710126.pdf.

hiivist ei ole õnnestunud leida dokumente selle rühma liikumiste kohta.

Küll aga õnnestus Samara arhiivist leida kirjavahetus,⁸⁹ mille järgi oli selliseidki eestlasi, kes pöördusid Kaukaasiast Samarasse tagasi ja ilmselt arvasid, et neid ei võetud Stavropoli kubermangu kroonupalatis arvele. Selle kirjavahetuse järgi oli Madis Käärt perega siirdunud Samara kubermangust Kaukaasiasse ja võtnud end Samara kubermangu Lifljandka kogukonnast arvelt maha, et oleks võimalik võtta nad arvele Stavropoli kubermangus Kazinka kogukonnas, kuid Madis Käärti enda sõnul teda seal arvele ei võetud. Siis tuli ta tagasi Samara kubermangu Lifljandkasse, kus soovis end uuesti arvele võtta, ja küsis Stavropolist vajalike dokumente. Stavropoli kroonupalat aga vastas, et tema pere on alates 1871. aasta algusest arvel Kazinka kogukonnas ja dokumente talle tagastada ei saa. Kui paljud pered veel Samarasse tagasi läksid ja kui paljud jäid Kaukaasiasse või siirdusid mujale, ei ole teada.

EESTIMAA KUBERMANGUST KUBANI OBLASTISSE

Nagu eespool kirjeldatud, ei olnud Kubani oblastis 1860. aastatel tsiviilvalitsust, maa oli jagatud kasakate sõjaväeosade vahel ja eraisikutel sinna asuda ei lubatud. Kubanimaale soovisid siiski asuda paljud talupojad, sest seal oli palju põlluharimiseks sobivat maad. Kroonu omakorda oleks saanud selle eest makse võtta. Olukord maade eraldamisega hakkas leevenema 1868. aastal. Üllataval kombel leidub Rahvusarhiivis Kubani oblasti vägede juhataja asetäitja Mihhail Tsakni⁹⁰ 25. märtsi 1868. aasta käskki-

⁸⁹ЦГАСО.174.1.2098. I. 1–4; koopiad: ida.aule.ee/dokumentid/samara_174_01_2098_1k1-1p.pdf;
ida.aule.ee/dokumentid/samara_174_01_2098_1k2.pdf;
ida.aule.ee/dokumentid/samara_174_01_2098_1k3-3p.pdf;
ida.aule.ee/dokumentid/samara_174_01_2098_1k4.pdf.

⁹⁰Mihhail Tsakni (Михаил Аргирович Цакни; 1818–?), Kubani kasakate väe ataman ja Kubani oblasti ülem 1869–1873; aastatel 1861–

ri (*приказ*) väeosadele,⁹¹ mille järgi lubati tsiviilisikutel edaspidi asuda Kubani oblasti mägipiirkonda 3. ja 4. piiripataljoni⁹² maadele. Tsakni käskkirjale oli lisatud ka kord,⁹³ mida tuli maade eraldamisel järgida; 9. mail 1868 kinnitas seda Kubani oblasti vägede juhataja Sumarokov-Elston oma käskkirjaga.⁹⁴

Need dokumendid jõudsid Rahvusarhiivi põhjusel, et mõned eestlased oskasid seda Kubani oblastis tsiviilisikutele antud õigust kohe ära kasutada. Rahvusarhiivis hoiul olevast kirjast, mis on saadetud Eestimaa kubernerile Kubani oblasti vägede peastabi⁹⁵ nähtub, et kaks venda, Tõnis ja Jaan Kraap Läänemaalt Kiltsi mõisast võtsid 28. septembril 1868 välja aastased plakatpassid ja pöördusid 1868. aasta detsembris Jekaterinodaris Kubani oblasti vägede staapi sooviga asuda elama Kubani oblastisse Šahgirejevskoje kuristiku lähistele Kaukaasia 3. piiripataljoni maadel. Kuna vendadel ei olnud vabastustunnistusi, ei saanud nad selleks luba kohe. Pärast Eestimaalt koduvallast vabastustunnistuse hankimist⁹⁶ pöördusid nad uuesti Kubani oblasti väe staapi.⁹⁷ 21. augustil 1870 kirjutas Kubani vägede 22. ratsaväepolgu juht Eestimaa kubermangu valitsusele palve vennad Kraapid kroonupalatis arvelt maha võtta, kinnitades, et nad on saanud õiguse asuda Kubani oblasti mägipiirkonnas 3. piiripataljoni maale.⁹⁸ Sellele järgnes Eestimaa kroonupalati 21. detsembri 1870. aasta teade⁹⁹ Eestimaa kubermangu valitsusele, et vennad on arvelt maha võetud, ning kubermangu valitsus saatis 21. jaanuaril 1871 selle kohta vastuse¹⁰⁰ Kubani oblastisse 22. ratsaväe-

1869 kindralmajor, alates 1869 kindralleitnant. Uute asunduste jaoks maade eraldamist Kubani oblastis peetakse tema teeneks.

⁹¹RA, EAA.30.9.1590, l. 3.

⁹²Vene keeles *линейный батальон*.

⁹³RA, EAA.30.9.1590, l. 4–4p.

⁹⁴RA, EAA.30.9.1590, l. 2.

⁹⁵RA, EAA.30.9.1590, l. 1–1p.

⁹⁶RA, EAA.30.9.1590, l. 7–11p.

⁹⁷RA, EAA.30.9.1590, l. 12–12p.

⁹⁸RA, EAA.30.5.4217, l. 1–1p.

⁹⁹RA, EAA.30.5.4217, l. 4–4p.

¹⁰⁰RA, EAA.30.5.4217, l. 6–6p.

polgu juhile. Dokumentide varal võib oletada, et sellest kohast Kubanimaal said vennad teada Labinskaja staniitsa¹⁰¹ kasakalt, kelle juures nad arvatavasti elatist teenisid — sellele osutab aadress ja kasaka nimi nende palvekirja lõpus¹⁰² ja Eestimaa kubermangust saadetud vastuses¹⁰³.

Ühes hilisemas dokumendis, mis sisaldab Kaukaasia krai sõjaväelise ja tsiviilvalitsuse ülema kantselei (mis oli Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse õigusjärglane) saadetud ülevaadet ja perenimekirju eesti asunduste kohta Kaukaasia krais,¹⁰⁴ on kirjas, et 1870. aastal asusid Kubani oblasti Maikopi maakonda Burnoje¹⁰⁵ külla 11 peret Eestimaa kubermangust, kes said seal 30 tiinu maad pere kohta. Sealsamas on selle küla kohta 1886. aasta perenimekiri, kus on üheksa pere nimed. Vendadest Kraapidest on selles nimekirjas ainult Jaan, teised pered on Järvamaalt Müüslerist ja üks pere Virumaalt. Kuna asjasse puutuvate kasakaväeosade arhiivid on Krasnodari arhiivis hävinenud, siis ei ole võimalik nähtavasti välja selgitada, millal ja mis asjaoludel need teised pered mägipiirkonda jõudsid ega muid selle asunduse tekkega seotud asjaolusid.

(Järgneb)

¹⁰¹ Praegu Labinski linn.

¹⁰² RA, EAA.30.9.1590, l. 12p.

¹⁰³ RA, EAA.30.9.1590, l. 14–14p.

¹⁰⁴ RA, EAA.29.2.2276, l. 2 ja 4–4p.

¹⁰⁵ Vene keeles Бурное, eestipäraselt Burna; praegu ametlikult Burnõi (Бурный).

AKADEEMIA

Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus

31. AASTAKÄIK 2019 NUMBER 10 (367)

ESIMESTE KAUKAASIASSE VÄLJA RÄNNANUD EESTI TALUPOEGADE KÄEKÄIK

Leeni Langebraun

EESTIMAA JA LIIVIMAA KUBERMANGUDEST STAVROPOLI KUBERMANGU, SEALT KUBANI OBLASTISSE JA OSALT TAGASI STAVROPOLI KUBERMANGU

Mitmes Stavropoli kubeneri kirjas Balti kindralkubernerile¹⁰⁶ on öeldud, et Stavropoli kubermangu saabus 1869. ja 1870. aastal suurel hulgal — nii üksikult kui rühmadena — peresid Eestimaa ja Liivimaa kubermangudest. Eespool juba viidatud ülevaates Kaukaasiasse ümber asunud eestlaste kohta, mille Kaukaasia krai sõjaväelise ja tsiviilvalitsuse ülema kantselei esitas 1886. aastal Eestimaa kubernerile, on kirjas, et Stavropoli kubermangu asus 1869. aastal ümber 51 ja 1870. aastal 129 eesti peret.¹⁰⁷ Sel-

Algus 2019. aasta augustinumbris.

¹⁰⁶Riias resideerinud Balti kindralkuberner (Прибалтийский Остзейский генерал-губернатор) oli keisri määratud kõrgeim Vene keisririigi tsiviil- ja sõjalise võimu esindaja Eestimaa, Liivimaa ja Kura-maa kubermangus, mille kohta kasutati ühisnimetust Прибалтийский край ehk Остзейский край (eesti keeles “Balti kubermangud”). Balti kindralkubeneri ametikoht likvideeriti 25. jaanuaril 1876. aastal. Eestimaa ja Liivimaa kubermang suhtlesid teiste Venemaa kubermangudega peamiselt Balti kindralkubeneri kaudu.

¹⁰⁷RA, EAA.29.2.2276, l. 7.

lest dokumendist ei ole võimalik välja lugeda, kas need arvud kajastavad ainult Eestimaa kubermangust või ka Liivimaa kubermangust välja rännanud ja millal nad Stavropoli kubermangu tulid.

Tegelikult võttis pika teekonna Balti kubermangudest Kaukaasiasse aastatel 1869–1870 ette tunduvalt rohkem eesti peresid, kuid väga paljude jaoks lõppes teekond Peterburis või mõnes teises Venemaa linnas, kust nad tapiga kodumaale tagasi saadeti. Rahvusarhiivis on toimikuid¹⁰⁸ Peterburi politsei poolt kinni peetud ja tagasi saadetud eestlaste kohta, kes olid soovinud Kaukaasiasse välja rännata. Peamiseks takistuseks oli plakatpassi puudumine, paljudel polnud ka raha, et Kaukaasiasse edasi sõita. Sajad kinnipeetud eesti pered¹⁰⁹ saadeti tapiga kodukohta tagasi,¹¹⁰ vahel ka siis, kui neil olid plakatpassid olemas.¹¹¹ Eestlaste rohkearvulise rände pidurdamiseks palusid Peterburi võimud Eestimaa ja Liivimaa kubernere abinõud tarvitusele võtta: mitte anda välja plakatpasse kogu perele¹¹² ega neile, kel pole sõiduraha¹¹³; pidada kinni vankritel väljarändajad veel enne, kui nad jõuavad Narva¹¹⁴; ja mitte lubada talupoegi Riiast Peterburi suunduvatele laevadele¹¹⁵. Peterburi võimud pahandasid Eestimaa kubernerit Galkiniga¹¹⁶, kes avaldas *Eestimaa Kubermangu Teatajas* enda nimel teadaande¹¹⁷ Kaukaasiasse ümber asuda soovijatele, hoiatades, et need, kes lähevad Peterburi eesmärgiga sealt edasi Kaukaasiasse suunduda, saadetakse tagasi. Peterburi võimude arvates aga mõjus see talupoegadele vastupidi ja hoogustas

¹⁰⁸RA, EAA.29.2.171; RA, EAA.29.2.135.

¹⁰⁹RA, EAA.29.2.135, l. 310–323 on üks pikemaid tagasisaadetud perede nimekirju.

¹¹⁰RA, EAA.29.2.135, l. 13, 156, 234, 235 ja 342.

¹¹¹RA, EAA.29.2.135, l. 3 ja 280.

¹¹²RA, EAA.29.2.135, l. 12.

¹¹³RA, EAA.29.2.135, l. 14 ja 66–66р.

¹¹⁴RA, EAA.29.2.135, l. 27–28.

¹¹⁵RA, EAA.29.2.135, l. 25–25р.

¹¹⁶Mihhail Galkin-Vraskoi (Михаил Николаевич Галкин-Враской; 1832–1916), Eestimaa kuberner aastatel 1868–1870.

¹¹⁷RA, EAA.29.2.171, l. 58.

väljarännet veelgi.¹¹⁸ Seejärel keelas kuberner Galkin plakatpasside väljaandmise¹¹⁹ mitmele isikute kategooriale: Peterburis tööle asuda soovivatele peredele, sest seda kasutati ettekäändeks, et Lõuna-Venemaale edasi rännata; vanadele ja puudega talupoegadele ning nende naistele; täisealise pojata lesknaistele; alaealistele; pimedatele ja vigastele; soldatite ja nekrutite naistele. Samuti avaldas Galkin 17. mail 1869 kogukondadele suunatud eestikeelse ringkirja,¹²⁰ kus ta muu hulgas soovitas mitte teele tormata, vaid rahulikult enne kõik vajalikud dokumendid korda ajada.

Seatud takistustest hoolimata jõudsid aga sajad eesti pered Eesti- ja Liivimaa eri kihelkondadest ilma riigivarade ministeeriumi loata Stavropoli. Dokumentidest olid neil kaasas vaid ajuti- sed — kolmeks või kuueks kuuks või üheks aastaks välja antud — plakatpassid. Stavropoli kubermangu võimude jaoks sai nendest üks suur rühm: eestlased Balti kubermangudest, keda püüti dokumentides niiviisi eristada 1866. aastal Krimmist ja Samara kubermangust Kaukaasiasse saabunud eestlastest.

Krasnodari arhiivist tulid välja dokumendid, mis võimaldavad oletada, et osa esimestest otse kodumaalt Kazinkasse saabunud eestlastest soovis asuda Kubani oblastisse, kuid arvatavasti see neil ei õnnestunud. Kubani oblasti Urupi ringkonna ülem kirjutas 7. augustil 1869 Kubani oblasti ülema abi (mägivalitsuse alal) kantsleisse, et tagastab 29 eesti pere palvekirja ja annab teada, et neid tema ringkonnas ei ela.¹²¹ Seepeale saatis Kubani oblasti ülema abi kantsleile selle, Kaukaasia armee ülemjuhatajale (s.o asevalitsejale) adresseeritud palvekirja 18. augustil 1869 kaaskirjaga¹²² Kubani oblasti Zelentsuki ringkonna ülema- le, paludes välja selgitada, millal ja kust palvekirja esitajad Zelentsuki ringkonda saabusid ning kus nad elavad, sest kantsleil

¹¹⁸RA, EAA.29.2.135, l. 58–59p.

¹¹⁹RA, EAA.29.2.135, l. 67–67p.

¹²⁰RA, EAA.29.2.135, l. 120.

¹²¹ГAKK.774.1.465, l. 142; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kuban_186908.pdf (l. 1).

¹²²ГAKK.774.1.465, l. 143; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kuban_186908.pdf (l. 2).

nende kohta andmeid ei ole ning palvekirjas nimetatud Kazinka küla ei asu Kubani oblastis — või on eestlased küla nime valesti kirjutanud. Kui palvekirja esitajad asuvad Zelentšuki ringkonnas, tuleb nende palvele vastata eitavalt. Zelentšuki ringkonna ülem vastas 30. augustil 1869, et Kazinka küla asub Pjatigorski maakonnas, mille politseivalitsusele ta on kantselei palve koos Eestimaa kubermangu 29 eesti pere palvekirja edasi andnud.¹²³ Kahuks ei ole selles toimikus eestlaste palvekirja ennast, kust oleksid selgunud vähemalt esitajate nimed.

Kazinkas ennast juba 1866. aastal sisse seadnud eestlased ja Balti kubermangudest hiljem juurde tulnud ei leidnud omavahel ühist keelt ning nii tekkis Kazinkast kuue versta kaugusele mäe alla teine eesti küla, mille kohta kasutati dokumentides nime Kazinka-Podgornaja,¹²⁴ sest ametlikult arvati selle küla elanikud Kazinka kogukonna liikmete hulka. Hiljem, arvatavasti pärast eestlaste Kazinkast lahkumist, sai Podgornaja ehk Allmäe iseseisvaks, s.o Kazinkast eraldiseisvaks eesti külaks — mis aastal täpselt, vajab veel selgitamist.

Rahvusarhiivis leidub tollest ajast ka Stavropoli kuberneril Vlastovi kirju Balti kindralkubernerile.

Esimese kirja¹²⁵ sisu andis Balti kindralkuberner Albedinski¹²⁶ Eestimaa kubernerile edasi 27. septembril 1869: Stavropoli kuberner on teatanud, et tema kubermangu saabus kaks rühma (37 peret ja 74 peret) eestlasi Eestimaa ja Liivimaa kubermangust. Stavropoli kuberneril sõnul peatusid nad stepis¹²⁷ ning esitasid passid ja vabastustunnistused, paludes kuberneril asutada nad Stavropoli kubermangu. Stavropoli kuberner märkis, et

¹²³ГАКК.774.1.465, l. 144; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kuban_186908.pdf (lk 3).

¹²⁴Vene keeles Казинка-Подгорная; eestipäraselt tollal Alt-Mäe, hiljem ja praegugi Allmäe, ametliku nimega Podgornaja (Подгорная).

¹²⁵RA, EAA.29.2.135, l. 177–178; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18690927.pdf.

¹²⁶Pjotr Albedinski (Пётр Павлович Альбединский; 1826–1883), Balti kindralkuberner aastatel 1866–1870; alates 1866 kindralleitnant.

¹²⁷Arvatavasti on silmas peetud sedasama Kazinka-Podgornaja maala.

kuigi Stavropoli kubermangus peaaegu pole vaba maad asunduste jaoks, pidi ta võtma arvesse esiteks talve lähenemist ning seda, et nii suure hulga inimeste, sealhulgas väikeste laste tagasisaatmine kodumaale võib lõppeda halvasti; teiseks aga seda, et oma kodukohast lõplikult lahkunud ja varata inimeste kubermangust väljasaatmine laostaks need inimesed täielikult. Seetõttu oli Stavropoli kuberner halbade tagajärgede ärahoidmiseks sunnitud eestlaste esitatud dokumendid läbivaatamiseks vastu võtma ja lubama nendel, kellel oli õigus ümber asuda, ühineda Kazinka uhtorgu rajatud asundusega, kus juba elas 88 eesti peret. Need, kel ei olnud seaduslikku õigust ümber asuda, pidi siiski tapiga kodumaale tagasi saadetama. Stavropoli kuberner kutsus Balti kubermangude kubernere koostööle, et Stavropoli kubermangu saabunud eestlased võetaks uues kohas kogukonda arvele.

Teises kirjas¹²⁸ märkis Stavropoli kuberner Vlastov 17. juulil 1870, et viimasel kahe aasta jooksul on hakanud saabuma palju eestlasi Eestimaa ja Liivimaa kubermangudest: nad tulevad koos peredega ainult passi ja kindla veendumusega, et saavad takistusteta ümber asuda — ilmselt lähtudes kirjadest, mida nende varem saabunud usukaaslased on kodukohta sugulastele saatnud. Stavropoli kubermangus on eestlastele asumiseks vaba ainult üks sobiv maatükk Kazinka oru lähedal, kuid sinna on kogunenud juba nii palju eestlasi, et uute tulijate jaoks on jäänud vähe vaba maad. Kuna eestlasi saabub üha juurde ja arvatavasti on paljud ka alles teel, on ette näha selle maa-ala lõplikku täitumist. Vlastov andis teada, et kõik, kellele maad ei jagu, saadetakse tagasi. Selleks et säästa inimesi kurnavast tagasiteest, palus ta Balti kubermangudes igal pool teatada, et eestlastele ette nähtud maad Kazinkas on juba asustatud ja muid maid asustamiseks ei ole ning eestlased peaksid loobuma Stavropoli kubermangu ümberasumise kavatsustest, sest nad saadetakse sealt tagasi.

Gruusia Rahvusarhiivi ajaloo keskarhiivis Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse departemangu toimikus on talletatud osa selle peavalitsuse ülema Nicolay ja Stavropoli kubeneri kirjavahetu-

¹²⁸RA, EAA.2054.1.1555, l. 279–280p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18700717.pdf.

sest, mis käsitleb Eestimaa ja Liivimaa kubermangudest ümber asunud eestlaste palvekirju ja telegramme Kaukaasia asevalitsejale.

15. jaanuari 1871. aasta kirjas¹²⁹ Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse ülemale märkis Stavropoli kuberner Vlastov, et vürst Trubetskoi¹³⁰ on talle 29. juulil 1870 telegrammi teel teatanud, et 115 eesti pere esindajad olevat saatnud Kaukaasia asevalitsejale telegrammi,¹³¹ milles nad kirjutasid, et esitasid 29. mail Stavropoli kubernerile palve asustada nad Kazinkasse, kuid ei leidnud kohapeal voolavat vett ega ühtegi kaevu, ning paluvad asevalitsejalt kaasabi ja soodustusi. Asevalitseja olevat käskinud neil pöörduda Stavropoli kubeneri poole. Vürst Trubetskoi palus kubenerilt tagasisidet. Seepeale kutsus Stavropoli kuberner enda juurde nende eestlaste esindajad Madis Kurkuse ja Mart Almani, et küsida neilt täpsustusi asevalitsejale saadetud telegrammis soovitud soodustuste ja abi kohta.

Oma kirjas täpsustas kuberner, mida eestlased soovivad:

1) abi sisseelamiseks: a) tagastamatut rahalist toetust nii palju, kui võimud otsustavad, aga kui tagastamatut toetust ei saa, siis laenu; b) samuti vilja laenuks nii palju, kui võimud võimaldavad perede toitmiseks kuni uue saagi koristamiseni;

2) et valitsus rajaks Kazinka maatükile kaevu, sest kuna kaev peab olema väga sügav, pole eestlastel endil selleks vahendeid; kui sellist kaevu pole aga rajada võimalik, siis endi ümberasustamist teise kohta;

3) kõiki neid toetusi nad nimetavadki soodustusteks.

¹²⁹CHA.12.11.378, l. 53–62; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18710115.pdf.

¹³⁰Arvatavasti Sergei Trubetskoi (Сергей Никитич Трубецкой; 1829–1899), kes oli Kaukaasia asevalitseja adjutant ja dokumendist nähtuvalt tema välikantselei (*походная канцелярия*) ülem; aastatel 1866–1877 kindralmajor.

¹³¹Telegramm, millele on alla kirjutanud Madis Kurkus ja Mart Almani, on saadetud 28. juulil 1870; CHA.5.1.7465, nummerdamata esimene leht; ümberkirjutus ja originaal: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18700728.pdf.

Edasi kirjutas kuberner samas kirjas, et tema korraldusel pidi Pjatigorski maakonna politseiülem eestlastele vastuseks edasi andma järgmise sõnumi: Stavropoli kubermangus ümberasujatele mingeid soodustusi ega toetusi ei anta — juba neile antud võimalus Stavropoli kubermangu asuda on eriline armulikkus. Eestlased peavad selgelt väljendama soovi Kazinkasse asuda. Kui nad seda ei taha, lubab kuberner anda käsu peatada kirjavahetuse nende ümberasumise kohta ning eestlastel tuleb otsustada, kuhu nad ära kolivad, sest Stavropoli kubermangus muud vaba maad ei ole ning kuberner ei saa lubada neil elada kroonumaal, mille eest nad riigimakse ei maksa ega täida muid kohustusi. Kui nad aga soovivad Kazinkasse asuda ja nende arvelevõtmiseks takistusi ei ole, on kuberner nõus esitama nende laenutaotluse Kaukaasia asevalitsejale, kuid hoiatab, et nad ei saa loota selle rahuldamisele, sest selleks ei ole raha ette nähtud. Kui eestlased ei soovi abi saamata Kazinkasse asuda, asuvad tuhanded vene rahvusest asunikud hea meelega nende asemele. Mis puudutab valitsuse kulul vee maa seest kättesaamist eestlaste jaoks, ei ole võimalik seda palvet täita, sest valitsus pole kohustatud võtma enda peale külade majanduslikku korraldamist; kui eestlastele ei meeldi maa, kuhu nad on palunud end asustada, võivad nad otsida teise koha, kus neile meeldib.

Kuberner selgitas, et talle esitatud hinnangu järgi on nimetatud 115 eesti peret kui ka teised aastatel 1869 ja 1870 tulnud eestlased — kokku 195 peret — väljendanud soovi jääda Kazinkasse, kuid paluvad kuni uue saagi lõikuseni laenuks vilja, sest nad jõudsid Kazinkasse aastaajal, mil viljakoristus oli juba läbi ja oma töö eest vilja saada polnud võimalik ning muul viisil elatise teenimine on samuti võimatu, sest nad pole veel tuttavad kohalike olude ja elanikega. Ühtlasi vajavad nad elamuid, sest mõned neist elavad lausa lageda taeva all, mistõttu on terved pered haiged, mis omakorda takistab elatise teenimist. Kaasa nad ka midagi tuua ei saanud, sest olid samas olukorras ka endises elukohas.

Lisaks mainis kuberner, et eestlaste esindajad Madis Kurkus ja Juhan Peri on esitanud temalegi palvekirja, milles nad kordavad soovi vilja laenata ja selgitavad, et peale viljalaenu soovivad veel ka maksudest soodustusi ja vabastust nekrutikohustusest.

Seejärel analüüsis kuberner põhjalikult seda, kuidas eestlaste palved on vastuolus seadustes ette nähtud soodustuse andmise korraga, mille võib lühemalt (ilma viideteta õigusaktidele) kokku võtta nii:

1. maksusoodustuste asjus: soodustused on lubatud talupoegadele, kellele riigivarade ministeerium on andnud loa ümber asuda piirkondadest, kus on maapuudus ja muu kitsikus, kuid kuna eestlased tulid Stavropoli kubermangu üldistel tingimustel ilma nimetatud ministeeriumi loata, ei ole neil õigust sellistele soodustustele;
2. nekrutikohustusest vabastamise asjus: seaduse järgi saab nekrutikohustusest vabastada maata talupoegi, kes ei soovi maad; eestlased seesuguste hulka ei kuulu ning peaksid oma nekrutikohustuse täitma eelmises elukohas, kuid äsja on siseministeerium telegrammi teel teatanud, et nüüdsest saavad teistest kubermangudest tulnud isikud, kes elavad Stavropoli kubermangus passi alusel, täita nekrutikohustust Stavropoli kubermangus;
3. viljalaenu asjus: seaduse järgi saab viljalaenu anda külakogukonna liikmetele vastavalt kogukonna otsusele, kuid need eestlased ei kuulu veel Kazinka kogukonda (nende arvelevõtmise asjus alles peetakse kirjavahetust) ja seetõttu ei saa seda korda nende suhtes kohaldada, pealegi ei ole Kazinka kogukonnal endal viljavarusid ja neil juba lasuvad vilja- ja rahalaenud, mille nad said valitsuselt Krimmist ümberasumisel.

Edasi kirjutas kuberner, et võttes arvesse eestlaste soovi asuda Kazinkasse ja nende äärmiselt suurt vaesust, on hädasti vaja neile laenu anda, sest muidu võivad nad jääda toidupuuduse tõttu nälga ja haigeks ning võib korduda see, mis juhtus Vjatka ümberasujatega.¹³² Selle viljalaenupalve rahuldamine aga ei käi üle jõu mitte ainult Kazinka kogukonnale, vaid tervele Naguti vallale, sest teisedki sealsed asundused on rajatud hiljuti. Niisiis oleks

¹³²Mis täpselt Vjatka ümberasujatega juhtus, ei ole teada. Kaudsetest vihjetest mõnes allikas võib järeldada, et paljud neist jäid haigeks ja surid. Seepärast üritasid võimud kehvast majanduslikust olukorrast ümberasujaid toetada, et see ei korduks.

õigusaktide järgi võimalik sellist viljalaenu saada ainult tootluskapitalist tootluskomisjoni¹³³ korraldusel.

Kuberner esitas põhjalikud arvutused viljakoguse kohta, mida oleks vaja laenata kuueks kuuks (1871. aasta 1. veebruarist 1. augustini) 145 eesti perele — lisades, et kuigi Kazinkasse elama asumise ja laenu taotlejate nimekirjas, mille esitas Pjatigorski maakonna politseiülem, on 195 peret, selgus selle nimekirja võrdlemisel Stavropoli kubeneri kantseleis olevaga, et 50 peret kantselei nimekirjast ei leitud ja kolmele perele on ümberasumiseks ära öeldud. Seega saab viljalaenu anda kokku 508 hingele (289 mees- ja 219 naishinge). Kuberner pidas vajalikuks eraldada iga hinge kohta nii palju vilja, nagu on ette nähtud alamastme sõjaväelasele. Seejärel arvutas ta toiduks vajaliku viljakoguse rahasse ümber, saades novembri keskmise viljahinna põhjal kogusummaks 3549 rubla 57 kopikat. Seejärel arvutas ta, kui palju on iga meeshinge kohta vaja nisu- ja rukkiseemet, ning sai külvi jaoks vajalikuks summaks 939 rubla. Laenusummaks kokku tuli 4488 rubla 57 kopikat.

Seejärel juhtis kuberner asevalitseja peavalitsuse ülema tähelepanu sellele, et kuna laenusaja ei ole üheski tema kubermangu kogukonnas arvel, ei saa neile seaduste järgi viljalaenu anda, kuid kuberner palub asevalitsejat teha erand. Kuberner lisis, et teda sunnivad sellise palvega asevalitseja poole pöörduma ainult nälja ja haiguste oht. Veel märkis kuberner, et kuni eestlaste kogukonda arvamiseni tuleks see laen arvestada igale perele eraldi. Lõpuks lubas ta veel kord kirjutada Balti kindralkubernerile ja kolmandat korda paluda tal avalikult teatada, et Stavropoli kubermangu ei ole eestlastele ümberasumiseks vaba maad.

Selle Stavropoli kubeneri kirja saatis Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse riigivarade valitsuse (endise riigivarade departemangu) juhataja 26. jaanuaril 1871 edasi asevalitseja peavalitsuse departemangu direktorile, et ta teeks asjakohased korral-

¹³³Senati korraldusel 1822. aastal asutatud Stavropoli kubermangu tootluskomisjoni (комиссия народного продовольствия) ülesanne oli aidata elanikkonda ikaldusaastatel ning jälgida viljavarude olemasolu ja viljahindu.

dused.¹³⁴ Koos selle kirjaga saatis ta endise riigivarade departemangu 29. juuni 1866. aasta toimiku eestlaste asumise kohta Kazinkasse (needsamad peavalitsuse departemangu toimiku dokumendid, mida on siin seni käsitletud) ja peavalitsuse ülema 18. jaanuari 1871. aasta vahekirja, mis oli adresseeritud Stavropoli kubernerile.

Nagu näha, saatis peavalitsuse ülem Nicolay vahepeal, 18. või 19. jaanuaril 1871 Stavropoli kubernerile Vlastovile isiklikult veel ühe kirja¹³⁵ eestlaste poolt Kaukaasia asevalitsejale saadetud telegrammi asjus, paludes andmeid selle kohta asevalitsejale ettekande tegemiseks. Tõenäoliselt on selles kirjas silmas peetud eestlaste telegrammi,¹³⁶ mille saatsid 12. jaanuaril 1871 asevalitsejale Madis Kurkus ja Peeter Mellikov, kurtes taas veepuuduse üle ning paludes seekord ka toiduabi, rahalist toetust, laenu ja soodustusi nekrutikohustustes.

Stavropoli kuberner vastas Nicolay kirjale 27. jaanuaril 1871 ja märkis, et ta juba on avaldanud oma arvamuse 14. jaanuaril saadetud kirjas.¹³⁷ Edasi väljendas kuberner selles kirjas otsekoheselt oma suhtumist Stavropoli kubermangu saabunud teistest rahvustest sisserändajatesse. Ta pidas mõttetuks asustada tööjõudu vajavasse kubermangu selliseid inimesi, kes aina taotlevad kroonult soodustusi ja rahalisi toetusi. Näiteks tõi ta 1866. aastal Krimmist saabunud eestlased ja kreeklased,¹³⁸ kes tema sõnul

¹³⁴CHA.12.11.378, l. 51–52; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18710126.pdf.

¹³⁵CHA.12.11.378, l. 63–63p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18710118.pdf.

¹³⁶CHA.12.11.378, l. 74; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18710112.pdf.

¹³⁷CHA.12.11.378, l. 68–70, ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18710127.pdf.

¹³⁸Kuberner Vlastov oli ka ise kreeklane, kelle esivanemad asusid 18. sajandil Venemaale elama (Wikipedia andmed), ja seetõttu pidi ta mõistma Türgist välja rännanud rahvuskaaslaste rasket olukorda. Eri andmetel saabus ajavahemikus 1863–1865 Türgist Stavropoli kubermangu Venemaa võimude kutsel kuni 4000 kreeklast, kelle hulgast paljud surid esimestel aastatel raskete olude tõttu, teised üritasid pöörduda

olid saanud kroonult laenu nii rahas kui viljas, kuid ei püüdnudki neid tagasi maksta, vaid hiilisid sellest igatpidi kõrvale ja aina palusid laenude tühistamist, olles valitsusele ainult koormaks.

Tema sõnul selgus 195 pere küsitlemisel, et taotluse esitanud saadikud on omavoliliselt lisanud taotlusesse mõne osa, mida ülejäänud taotlejad ei kinnitanud. Tegelikult soovivad eestlased peamiselt abi esimeseks aastaks. Seepärast pidas ta soovitavaks, et need eestlased, kes peale viljalaenu küsivad veel mingeid soodustusi või toetusi, lahkuksid Stavropoli kubermangust, sest küsimus nende kogukonda arvamise kohta pole veel lahendatud ja piirkond neid ei vaja.

Sellele kirjale lisas kuberner Vlastov koopia oma 14. jaanuari vastusest eestlaste 9. oktoobri 1870. aasta ja 12. jaanuari 1871. aasta palvekirjadele, mille olid esitanud Madis Kurkus ja Peeter Mellikov ning mis olid adresseeritud otse kubernerile. Selles vastuses oli ta märkinud, et 1) soodustusi antakse neile, kes on saanud ümberasumiseks loa riigivarade ministeeriumilt — kuna eestlastel luba ei ole, ei saa nad ka soodustusi; 2) nekrutikohustustest kedagi ei vabastata ja niikaua, kui nad ei ole arvatud Kazinka kogukonda, peavad nad kindlasti täitma seda kohustust oma eelmise kogukonna järgi, kuid nüüd on saadud luba Stavropoli kubermangus passi alusel elavate isikute nekrutikohustuse täitmiseks kohapeal; 3) viljalaenu neil mingit õigust saada ei ole, sest nad pole veel Kazinka kogukonna liikmed ega saa seega millegagi tagada selle tagasimaksmist, seda enam, et keegi ei ole neid siia elama kutsunud ning neil pole mingeid takistusi leida endale väljaspool Stavropoli kubermangu teine elukoht, kui nad seda soovivad. Sellegipoolest on ta palunud Kaukaasia asevalitsejalt nende jaoks viljalaenu toiduks ja külviks, kuid tuleb ära oodata suurvürsti otsus.

tagasi, kuid see õnnestus vähestel. Arvatavasti nõudsid nad võimudelt alatasa mitmesuguseid soodustusi, mida neile olevat lubatud enne ümberasumist.

Nagu selgub samasse toimikusse köidetud kirjast,¹³⁹ mille saatsid 1871. aasta veebruaris Kaukaasia asevalitsejale tema peavalitsuse ülem ja peavalitsuse departemangu direktor, oli Valitsev Senat¹⁴⁰ 23. mail 1866 avaldanud, et Stavropoli kubermangu toitluskapital on viidud Kaukaasia asevalitseja alluvusest siseministri valitsusalasse. Kirjas on märgitud, et kui asevalitseja suvatseb pidada kubeneri palvet anda eesti ümberasujatele 4488,57 rbl suurune laen kaalukaks, tuleb pidada nõu siseministriumiga. Peavalitsuse ülem Nicolay märkis sealsamas, et tema peab Stavropoli kubeneri ettepanekut tähelepanu väärivaks.

Sellele järgnes 1871. aasta veebruaris asevalitseja allkirjaga kiri¹⁴¹ siseministrile, milles asevalitseja palus eraldada eesti peredele Stavropoli kubeneri näidatud rahasumma; selgituses on samad põhjendused, mis Stavropoli kuberner oli esitanud.

Nii sai Eesti- ja Liivimaalt aastatel 1869–1870 Kazinkasse tulnud talupoegade näljahäda Stavropoli kubeneri ettepanekul lahendatud. Viljalaen pidi aitama neil hakkama saada kuni 1871. aasta sügiseni. Selleks aga, et nad saaksid jääda ümberasujatena elama Stavropoli kubermangu, oli vaja vabastustunnistusi koduvaldadest. Kõik eestlaste ülejäänud nõudmised lükati tagasi: selle kohta on olemas Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse ülema Nicolay 12. veebruari 1871. aasta kiri¹⁴² Stavropoli kubenerile Vlastovile, milles on teatatud, et kubeneri poolt asevalitsejale 27. jaanuaril 1871 esitatud ettekandest lähtudes andis asevalitseja korralduse viia kubeneri ettepanekud ellu ning keelduda eestlastele nende palutud soodustuste ja rahalise abi andmisest.

¹³⁹CHA.12.11.378, l. 64–65p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/kasinka_187102_asevalitsejale.pdf.

¹⁴⁰Valitsev Senat (Правительствующий сенат) oli Vene keisririigi kõrgeim riigiorgan.

¹⁴¹CHA.12.11.378, l. 66–67p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/kasinka_187102_siseministrile.pdf.

¹⁴²CHA.12.11.378, l. 75; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/kasinka_18710212.pdf.

Vabastustunnistuse saamine võttis mõnikord mitu kuud, isegi aastaid aega. Peamiseks põhjuseks oli hingemaks,¹⁴³ sest kui lahkumise ajal olidki talupojal kõik kohustused kogukonna ees täidetud ja maksud, sh hingemaks vahel ka pool aastat ette makstud, tuli poole aasta pärast ikkagi maksta juba uus summa. Nii pidi vabastustunnistusest väljarändaja, kes elas Krimmis või Kaukaasias, tasuma hingemaksu ka edaspidi oma koduvallale. Vallalt omakorda nõudis kroonupalat maksude tasumist hingerevisjoni alusel ja kuna kehtis kogukondlik vastutus, pidi vald maksuma maksu kõigi kogukonnas arvel olevate maksukohustuslaste, sh väljarännanute eest. Vald omakorda nõudis hingemaksu sisse väljarännanult: vabastustunnistus anti välja tingimusel, et maksud on makstud. Kazinkasse väljarännanu sai maksu tasuta maakonnakeskuses Pjatigorskis ja saata maksekviitungi koduvalda. Kui väljarändajal ei olnud aga maksu jaoks raha, sattus ta võlgnikuna surnud ringi: ilma vabastustunnistusest ei võetud teda uues elukohas arvele, s.t ei mõõdetud välja maad, mis andnuks võimaluse saada raha võla maksmiseks, et saada vabastustunnistus. Selle aja peale, kui võlgnik sai makstud eelmise temalt nõutava summa, kogunes juba uus võlg.

Rahvusarhiivis Eestimaa kubernerite kantselei fondis on muu hulgas toimik,¹⁴⁴ mis sisaldab pikka kirjavahetust Stavropoli kubermangu ümber asunud talupoegade vabastustunnistuste asjus, kust on näha, kui suureks probleemiks vabastustunnistuse saamine väljarännanute jaoks kujunes ja kui järjekindlalt hingemaksu sisse nõuti. Seda käsitleme käesoleva ülevaate eraldi peatükis allpool.

¹⁴³Hingemaks ehk pearahamaks, ka lihtsalt pearaha (*подушный оклад* või *подушная подать*) oli riigimaks, mille kehtestas 1724. aastal Peeter I. Hingemaksu pidid maksma maksustatud seisuste mehed vanuses 15–60 aastat ning 1860. aastatel oli see sõltuvalt piirkonnast 1 rubla 15 kopikat kuni 2 rubla 61 kopikat aastas, mida tasuti poole aasta kaupa. Oklaadiraamatutest näib, et Eestimaa kubermangus oli aastamaks eri aastatel erinev, nt 1870. aastate algul 1 rubla 87 kopikat meeshinge pealt. Hingemaks kaotati 1. jaanuarist 1887 (v.a Siberis).

¹⁴⁴RA, EAA.30.5.4703.

2. märtsil 1871 kirjutab Balti kindralkuberner Bagration¹⁴⁵ kirja¹⁴⁶ Eestimaa kubernerile Šahhovskoile¹⁴⁷. Selles edastas ta Stavropoli kubernerilt saadud kirja sisu: 1869. ja 1870. aastal Stavropoli kubermangu saabunud eestlased on kehvast olukorras; kuna neil puuduvad vabastustunnistused, ei ole tal seaduse järgi võimalik neile abi pakkuda, kuid arvestades nende äärmiselt kehvast olukorda ning kartes nälga ja haigusi, on Stavropoli kuberner palunud Kaukaasia asevalitsejat teha neile erand viljalaenu andmisel — ent Stavropoli kuberner on mures selle laenu tagasisaamise pärast, sest eestlased pole üheski kogukonnas arvel ja võivad asuda mujale, mistõttu tuleb tema arvates võimalikult kiiresti lahendada nende Stavropoli kubermangu arvelevõtmise küsimus; ta on palunud, et Eestimaa kubermangu kroonupalat edastaks kiiremas korras Stavropoli kubermangu kroonupalatile talupoegade arvelevõtmiseks vajalikud andmed, sh andmed nende kohta, keda seaduste järgi arvele võtta ei saa.

Selle peale kirjutab Eestimaa aseuberner Polivanov¹⁴⁸ Eestimaa kroonupalatile, edastades saadud kirja koopia ja paludes lahendada kroonupalatis Stavropoli asunud eestlaste arvelt mahavõtmise küsimused.¹⁴⁹ Eestimaa kroonupalat teatas 27. märtsil 1871. aastal oma vastuses¹⁵⁰ Eestimaa kubernerile, et ta tegeleb ümberasujate revisjonandmete ja vabastustunnistuste hankimisega kogukondadest. Ümberasujate andmed on saabunud pika aja jooksul ja kuigi seaduse järgi peavad vabastustunnistuste hankimise eest hooldama ümberasujad ise, tuleb Eestimaa kroonu-

¹⁴⁵Pjotr Bagration (Пётр Романович Багратион; 1818–1876), Balti kindralkuberner aastatel 1870–1876; alates 1865 kindralleitnant.

¹⁴⁶RA, EAA.29.2.408, l. 1–2.

¹⁴⁷Mihhail Šahhovskoi (Михаил Валентинович Шаховской; alates 1864 Mihhail Šahhovskoi-Glebov-Strešnev (Михаил Валентинович Шаховской-Глебов-Стреšнев; 1836–1892), Eestimaa kuberner 1870–1875; aastatel 1870–1881 kindralmajor.

¹⁴⁸Viktor Polivanov (Виктор Петрович Поливанов; 1831–1889), Eestimaa aseuberner 1869–1875 ja Eestimaa kuberner 1875–1885; alates 1870 tõeline riiginõunik, hiljem salanõunik.

¹⁴⁹RA, EAA.29.2.408, l. 3.

¹⁵⁰RA, EAA.29.2.408, l. 6–7.

palat Stavropoli kubermangu kroonupalatile vastu ja on võtnud selle töö enda peale. Paraku võtab kogukondadest vabastustunnistuste saamine kaua aega, sest kogukonnad reageerivad aeglaselt ja ebapiisavalt. Siiski on juba õnnestunud 130 peret Stavropoli arvele võtta ning 23. märtsil 1871 on saadetud Stavropoli kroonupalatile revisjonilehtede koopiad ja vabastustunnistused veel 79 pere kohta. Nüüd aga on saabunud nekrutiks võtmise aeg ja arvestust ei tohi muuta; kogukondadelt ei ole võimalik vastu-seid saada, mistõttu tuleb oodata nekrutiks võtmise lõppu ja siis kogukondadelt uuesti andmeid küsida, kuid kroonupalat loodab siiski, et varsti on võimalik kõik vajalikud andmed edastada.

Siiski oli ka valdu, kes ise hoolitsesid selle eest, et väljarändajad arvelt maha võetaks. Näiteks on Rahvusarhiivis dokumendid, milles Viru maakonna Kiikla valla valitsus pöördus 22. mail 1871 Eestimaa kubeneri poole palvega,¹⁵¹ et 1870. aastal Stavropoli kubermangu lahkunud 17 vallaliiget vallaelanike revisjonist 1871. aasta seisuga maha arvataks. Vallavalitsus kirjutas, et 1870. aasta suvel küsis Alutaguse adrakohtunik¹⁵² Kiikla valla valitsuselt vabastustunnistusi ja vallavalitsus andis need adrakohtunikule. 1871. aasta märtsis küsiti uuesti vabastustunnistusi ja vallavalitsus andis need jällegi adrakohtunikule. Sellest hoolimata ei ole neid hingi Kiikla valla revisjonist välja arvatud ja vald peab endiselt tasuma nende eest 50 rubla 35 kopikat hingemaksu. Ühtlasi märkis vallavalitsus, et väljarändajate hulgas oli ka neid, kes pidid nekrutiliisku¹⁵³ võtma, mis nüüd teiste peale langes. Kirjale oli lisatud Stavropoli kubermangu läinud meeshingede nimekiri. Tundub, et sellest Kiikla vallavalitsuse kirjast kuber-

¹⁵¹RA, EAA.30.5.4608, l. 188–189.

¹⁵²Alutaguse adrakohtunik (saksa keeles *Allentakscher Hakenrichter*) ehk Vaivara adrakohtunik tegutses Jõhvi, Lüganuse ja Vaivara kihelkonnas. Täpsemalt adra- ehk haagikohtu ja -kohtunike kohta vt www.eha.ee/fondiloend/frames/struc_prop.php?id=39&lid=207.

¹⁵³Alates 1816. aastast võeti Eestimaa kubermangus nekruteid liisutõmbamise teel. Aluseks võeti hingerevisjonide põhjal koostatud liisunimekirjad, kuhu olid kantud kõik nekrutikohustuse alla kuuluvad mehed. Liisualused, kes numbr järgi pidid nekrutiks minema, võisid palgata endale asendaja; ka liisunumbrite vahetamine oli lubatud.

nerile oli kasu, sest 31. juulil 1871 teavitas¹⁵⁴ Eestimaa kroonupalat kubermangu valitsust, et 12 meeshinge sellest nimekirjast on 1871. aasta juunis Stavropoli kubermangus Kazinkas arvele võetud, ja lisas, et ülejäänud viie kohta pole menetlust algatatud.

Eesti- ja Liivimaalt saabunud predele ei meeldinud see koht Kazinka-Podgornajas, kuhu võimud lubasid neil asuda, sest seal oli suur veepuudus. Seepärast hakkasid eestlased paluma võime asustada nad teise, paremasse kohta. Eriti aktiivne uue koha otsimise eestseisja oli Madis Kurkus. Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse departemangu toimikus ja teistes arhiivides leidub mitmeid Madis Kurkuse allkirjaga palvekirju, mis algul kajastasid soodustuste ja laenude saamise ning nekrutikohustusest vabastamise soove, ent hakkasid ajapikku üha tungivamalt sisaldama palvet asustada eestlased ümber mujale, paremasse kohta.

Selleks sõitsid Madis Kurkus ja Tõnu Lippart muu hulgas Kazinka-Podgornajast Tiflisi ning esitasid seal 24. märtsil 1872 asevalitsejale palvekirja¹⁵⁵ 300 eesti pere nimel. Nad kirjutasid, et on teadlike inimeste käest eraviisiliselt kuulnud, et keiser on lubanud soovijatel asuda Kaukaasias vabadele maadele ja et köikidele Venemaa kubermangudest ümber asuda soovijatele annab valitsus rahalist tasu ning vabastab nad maksudest ja nekrutikohustusest. Kurkus ja Lippart väljendasid rahulolematust selle üle, et nagu kohale saabudes selgus, on nad sunnitud maad Kazinka kogukonnalt rentima. Nende abipalvetele vabastustunnistuste saamiseks Eestimaa ja Liivimaa kubermangust on Stavropoli kroonupalat vastanud eitavalt. Nad on palunud asustada end ümber K anglõ¹⁵⁶ auuli, kuid saanud selle kohta Naguti vallast eitava vastuse, sest seal vaba maad ei olevat: otsigu eestlased seda teistest kubermangudest ja parem olevat võtta eestlaste asemel vene talupojad, sest eestlased ei suutvat maad korralikult harida.

¹⁵⁴RA, EAA.30.5.4608, l. 193–193 p.

¹⁵⁵CHA.12.11.378, l. 76–77 ja l. 84–85p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18720324.pdf.

¹⁵⁶Vene keeles КАНГЛЫ. See oli üks neljast kohast, mida Stavropoli kubermangu valitsus pakkus 1864. aastal kreeklastele, kellele see ilmselt siiski ei meeldinud, sest sinna nad elama ei asunud.

Edasi kirjutasi Kurkus ja Lippart oma palvekirjas, et nad said teada, et Georgijeovski ringkonnas¹⁵⁷ Zolskaja ja Gorjatševodskaja staniitsade lähistel on koos mägedega 7000 tiinu vaba kroonumaad ja et vaba maad on veel ühes sama ringkonna teises kohas¹⁵⁸. Kuigi nad ei avalda selles palvekirjas otseselt soovi sellele maa-alale asuda, ilmneb järgnenud sündmustest, et eestlased olid selle maa enda kasutusse saamisest väga huvitatud.

Palvekirja esitajate sõnul olid nad kehvast olukorrast Kazinkas Kaukaasia asevalitsejale esimest korda teada andnud juba 29. mai 1870. aasta telegrammis¹⁵⁹ ning kuna Stavropoli kuberner keeldus neile soodustusi ja toetusi andmast, olid nad sunnitud saatma asevalitsejale ka teise telegrammi 28. juulil 1870,¹⁶⁰ millele nad said Kaukaasia asevalitsejalt tema peavalitsuse ja Stavropoli kubernerite kaudu vastuse, et nende palveid ei rahuldata ja kui nad ei soovi Kazinkasse asuda, peavad nad vabastama maa ja otsima endale uue koha väljaspool Stavropoli kubermangu — või nad saadetakse kodumaale tagasi.

Oma kirjas palusid eestlased, et asevalitseja võimaldaks asuda neil kõigil kusagile sobivamasse kohta, kus nad saaksid usukaaslastena üheskoos elada ja rajada lastele kooli. Samuti paluvad nad kas või väikest toetust ning soodustust maksu- ja nekrutikohustuse täitmisel.

¹⁵⁷Georgijeovski linn (koos seda ümbritseva alaga) viidi 1868. aastal Stavropoli kubermangust Tereki oblasti alla.

¹⁵⁸Millele osutavad kohanimed on palvekirjas arvatavasti vigaselt kirja pandud, nii et neid ei ole ka vanadelt kaartidelt leida õnnestunud.

¹⁵⁹Seda 29. mail 1870. aastal asevalitsejale saadetud telegrammi ei ole arhiivist leida õnnestunud ja siin näib olevat ebakõla 28. juulil 1870 asevalitsejale saadetud telegrammi sisuga: sel juhul oleksid eestlased pidanud saatma samal päeval ehk 29. mail 1870 nii Kazinkasse asumise palve Stavropoli kubernerile kui ka telegrammi Kaukaasia asevalitsejale, ja samal ajal on nad jätnud siin mainimata 12. jaanuaril 1871. aastal asevalitsejale saadetud telegrammi. Seetõttu tundub usutav, et eestlased ise on oma kirjas faktidega eksinud ja 29. mail esitati ainult palve Stavropoli kubernerile.

¹⁶⁰Eestlased on nimetanud selle telegrammi kuupäevaks ekslikult 28. juunit 1871.

Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse departemang saatis selle eestlaste palvekirja koos oma 11. aprilli 1872. aasta vahekirjaga edasi Stavropoli kubernerile.¹⁶¹

Tiflisis esitasid Madis Kurkus ja Tõnu Lippart 14. aprillil 1872 Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse ülemale juba järgmise palvekirja,¹⁶² milles kordasid oma palveid — asustada nad paremasse kohta ning saada maksu- ja nekrutikohustuse soodustusi — ning palusid peale selle ametlikku vastust oma eelmisele, asevalitsejale saadetud palvekirjale, enne kui nad Kazinkasse tagasi pöörduvad, et nad saaksid anda vastuse kogukonnale, keda nad esindavad. Kuigi eestlaste järgnenud kirjadest võib välja lugeda, et ametlikku vastust nad ei saanud, on nad ise väitnud, et neile öeldi asevalitseja peavalitsuses, et otsus saadetakse Stavropoli kubermangu — ent seda ei tulnud.¹⁶³

Stavropoli kuberner Vlastov vastas 11. aprilli 1872. aasta vahekirjale 2. mail, et eestlastele on juba 20. veebruaril 1871. aastal nende esindajate Madis Kurkuse ja Peter Mellikovi kaudu edasi antud, et neil ei ole õigusi soodustustele ning kui neile ei meeldi see koht ja teiste talupoegadega võrdsed tingimused, otsigu nad endale ise mõni muu koht väljaspool Stavropoli kubermangu.¹⁶⁴ Ühtlasi leidis Vlastov, et eestlaste uued, Madis Kurkuse kaudu esitatud taotlused ei vääri tähelepanu ning võiks paluda Kaukaasia asevalitsejal keelata neil edaspidi üldse esitada taotlusi kõrgemale ja kohalikule valitsusele ning neid hoiatada, et sellised taotlused jäetakse rahuldamata. Ta lisas, et Madis Kurkus nimetab end nende eestlaste esindajaks, kes asusid omavoliliselt elama Kazinka maatikile Kazinka külast umbes kuue versta kaugusele ega täida seadusest tulenevaid kohustusi. Lõpuks tegi Vlastov oma kirjas ettepaneku saata kõik, kes ei soovi neile teatatud tingi-

¹⁶¹CHA.12.11.378, l. 78; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18720411.pdf.

¹⁶²CHA.12.11.378, l. 79–79p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18720414.pdf.

¹⁶³CHA.12.11.378, l. 111 ja 117.

¹⁶⁴CHA.12.11.378, l. 80–83.

mustel Kazinkas elada, kodumaale tagasi, kui nad ei leia lähiajal endale uut elupaika väljaspool Stavropoli kubermangu.

Sellele kirjale lisaks saatis Stavropoli kuberner 1. juunil 1872 Kaukaasia asevalitseja peavalitsusele kirja,¹⁶⁵ milles ta märkis, et Pjatigorski maakonna politseivalitsuse teatel ründasid 30 Kazinka-Podgornaja elanikku odade ja teivastega kahte Vorovskolesskaja staniitsa kasakat sel ajal, kui need konvoeerisid 29. aprillil arreteeritud, nekrutikohustustest kõrvale hoidvat “dokumentideta”¹⁶⁶ Mart Almani, kes vabastati kasakate käest ja peideti ära. Talupojad ründajaid välja ei andnud.

Edasi on selles dokumendis kirjas, et kuna politseiülema ettekande järgi elab Kazinka-Podgornaja külas sisekubermangudest tulnud dokumentideta eestlasi, keda külaelanikud varjavad ning kes ei allu politseile, andis politseivalitsus politseiülemale korralduse minna relvastatud meestega Kazinka-Podgornajasse, et dokumentideta isikud leida ja arreteerida.

Seejärel lisas kuberner Vlastov, et peab vajalikuks asevalitseja peavalitsusele teada anda, et 31. mail 1872 tulid palvekirjaga tema juurde Kazinka külast sinna seaduslikult asunud kogukonna volitatud esindajad Joosep Tint ja Adam Sammel, kes palusid mitmesuguseid soodustusi: vabastamist nekrutikohustusest ja maksude maksmisest, möödunud korral nekrutiks võetud talupoja Peeter Laari tagasiandmist kogukonda ja Kazinka külale eraldatud maade vahetamist teiste maade vastu. Nad kaebasid selle üle, et Kazinka külale kuuluvale maale Kazinka-Podgornajasse omavoliliselt asunud inimesed ei maksa makse ega kogukonnaraha ja on Kazinka elanikele koormaks.

Seepeale ja ühtlasi vastuseks kuberner Vlastovi 2. mai 1872. aasta kirjale ning seoses Kurkuse ja Lipparti esitatud palvekirjaga saatis Kaukaasia asevalitseja peavalitsus 31. juulil 1872

¹⁶⁵CHA.12.11.378, l. 86–87p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18720601.pdf.

¹⁶⁶Vene keeles *без письменного вида*, mis tähendas igasuguse isikut tõendava dokumendi puudumist. Talupoegadel sai selleks olla kas plakatpass või vabastustunnistus. Käesoleval juhul oli tegu ilmselt liisualuse nekrutiga, kellele koduvald dokumente välja ei andnud.

Stavropoli kubernerile asevalitseja korralduse, millele oli alla kirjutatud peavalitsuse ülem Nicolay:¹⁶⁷ 1) teatada palvekirja esitajatele ja nende volitajatele, et edaspidi on neil keelatud võimudelt soodustusi taotleda, sest neil ei ole selleks seaduslikku alust, ning hoiatada, et sellekohased palved jäetakse rahuldamata; 2) teatada, et võimudel ei ole Stavropoli kubermangus muid, sobivamaid maid nende asustamiseks; 3) sundida need eestlased, kes kubeneri hinnangute järgi hoiuvad kõrvale administratsiooni seaduslike nõudmiste täitmisest, neid nõudmisi täitma seadustes sellisteks juhtudeks ette nähtud vahenditega.

Järgnevalt käsitletavat dokumentide peavalitsuse departemangu toimikus annavad tunnistust ühest vahejuhtumist, mis sai alguse sellest, et paljud Kazinka-Podgornaja eestlaste pered (täpset arvu dokumentidest ei nähtu, kuid arvatavasti oli neid tunduvalt vähem kui palvekirjades nimetatud 300 peret), kes lootsid saada loa ümberasumiseks Tereki oblastisse, asusid sinna omavoliliselt elama.

Seda vahejuhtumit kirjeldasid eestlased 15. septembril 1872. aasta palvekirjas,¹⁶⁸ mis on esitatud 300 eesti pere nimel ja millele on alla on kirjutatud Mart Kerstenson, Jaagup Toomberg, Jakob Vatsel, Mihkel Rauk, Andres Reisman ja Mats Nahkor. Palvekirjas kirjeldasid nad kõigepealt oma rasket ja veevaest elu Kazinka-Podgornajas ning jätkasid siis vahejuhtumi kirjeldusega: 1872. aasta juuli algul — lootuses, et neil lubatakse ümber asuda kroonumaale Tereki oblastis Zolskaja ja Gorjatševodskaja staniitsadest mägede poole Malka jõe vasakul kaldal — kolisid nad peredega sinna juba ära, kuid vähem kui kahe kuu pärast tulid nende juurde umbes 300 kasakat ja tatarlast,¹⁶⁹ kes hakkasid neid ette hoiatamata peksma ja röövima. Need eestlased, kes vastu hakkasid, arreteeriti ning nende naised ja lapsed jäid kaitseta.

¹⁶⁷CHA.12.11.378, l. 88–88p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/kasinka_18720731.pdf.

¹⁶⁸CHA.12.11.378, l. 110–111p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/kasinka_18720915.pdf.

¹⁶⁹Ilmselt nimetatavad eestlased tatarlasteks tegelikult nogaisid (tatarlaste hõim, kes sarnaneb nendega välimuselt, riietuse ja kommete poolest).

Selle tagajärjel jäid nad osaliselt ilma varast ning ka nende elu oli ohus. Kelle käsul neid rünnati, ei tea nad seniajani. Nad paluvad, et asevalitseja päästaks näljasurmast 300 õnnetut peret, eraldades neile elamiseks sobivama maatüki, võimaluse korral sellesama maa Malka jõe vasakul kaldal, Zolskaja ja Gorjatševodskaja staniitsadest mägede poole.

Selle palvekirja andsid eestlased asevalitsejale üle arvatavasti isiklikult ja 1872. aasta septembris või oktoobris, mil asevalitseja oli läbisõidul Stavropoli kubermangus. Seda kohtumist eestlastega kinnitab Kaukaasia asevalitseja kiri kolleegiumiassessor Ivan Hatissoville,¹⁷⁰ milles ta märkis, et tema läbisõidul Stavropoli kubermangust kaebasid Kazinka küla eestlased, et neile on eraldatud maa, kus on puudus veest, isegi joogiveest, ning kohalikud võimud ei võta kuulda nende palveid asustada nad mujale, näiteks Kubanimaale, kus nad on valinud endale uue elukohta, kuid neid rööviti, kui nad liikusid Kubani oblastist Stavropoli kubermangu.¹⁷¹ Samas kirjas andis asevalitseja Hatissoville korralduse sõita eestlaste juurde ja teha kohapeal kindlaks, kui põhjendatud on eestlaste kaebused veepuuduse kohta, ning kui need vastavad tõele, esitada koostöös kohaliku võimuga hinnang selle kohta, kas on võimalik eestlased Stavropoli kubermangus ümber asustada. Seejärel saatis asevalitseja peavalitsuse ülem Nicolay 4. novembril 1872 kaks kirja¹⁷² Tiflisi kroonupalatile, paludes eraldada Hatissoville raha lähetuseks Stavropoli kubermangu reisisikuludeks postitõllaga 50 rubla ning päeva-, korteri- ja toiduraha kokku 150 rubla.

Peavalitsuse departemangu toimikus on teatis,¹⁷³ mis kannab kuupäeva 24. oktoober 1872 ja kus on antud ülevaade peaaegu

¹⁷⁰CHA.12.11.378, l. 92–93, ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18721103.pdf.

¹⁷¹Arvatavasti eksisid talupojad oblasti nimega ja pidasid ikkagi silmas eespool kirjeldatud vahejuhtumit, mis leidis aset Tereki, mitte Kubani oblastis.

¹⁷²CHA.12.11.378, l. 94–94p (mustandid), ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18721104.pdf.

¹⁷³CHA.12.11.378, l. 89–90p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18721024.pdf.

kõigist¹⁷⁴ aastatel 1866–1870 Stavropoli kubermangu jõudnud eestlaste rühmadest ning nende asjaajamisest kubermangu ametiasutustega. Sealhulgas on nimetatud hiljutist 300 eesti pere nimel esitatud palvekirja. Seda on teatises kommenteeritud nii: nende perede hulgas on ka need, kellele kuberner on soodustuste küsimuses juba vastanud; need 300 peret on asunud omavoliliselt elama Kazinka maatükile 6 versta kaugusel Kazinkast (s.o Kazinka-Podgornajasse), ei tunnista Kazinka külavanemat, on valinud enda hulgast ise külavanema ning ei täida Kazinka külavanema ega Naguti vallavalitsuse korraldusi. Seepärast on Stavropoli kuberner teinud ettepaneku saata nad kodumaale tagasi, kui nad ei leia endale uut kohta väljaspool Stavropoli kubermangu, ja sellest on neile teada antud juba 1871. aasta veebruaris. Nähtavasti koostati see teatis asevalitseja või Hatissovi jaoks enne tema lähetust.

Asevalitseja peavalitsuse departemang saatis 9. novembril 1872 kaks kirja:¹⁷⁵ ühes teatati Stavropoli kubernerile, et Kaukaasia asevalitseja saadab oma ametniku Hatissovi kohapeale eestlaste olukorda uurima ja peavalitsus palub anda Hatissovile, kui ta seda soovib, saatja ja aidata teda tema ülesande täitmisel; teises teatatakse Kubani oblasti ülemale, et Stavropoli kubermangu saadetud ametnik peab selgitama välja, kas eestlaste kaebustel on alust.

Hatissov, kellest näib olevat vahepeal saanud õuenõunik,¹⁷⁶ esitas 5. detsembril 1872 ettekande,¹⁷⁷ millest võib välja lugeda, et ta käis Kazinkas kohapeal 1872. aasta novembris. Ettekanne on üsna põhjalik ja mahukas ning väärrib omaette lugemist; järgnev on vaid lühike kokkuvõte.

¹⁷⁴Selles dokumendis on nimetatud kõik teised eestlaste rühmad peale Samarast Kaukaasiasse tulnud eestlaste ja Burnoje küla asutanud eestlaste.

¹⁷⁵CHA.12.11.378, l. 95–96p, ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18721109.pdf.

¹⁷⁶Kolleegiumiassessorist ühe võrra kõrgem tsiviilteenistusaste.

¹⁷⁷CHA.12.11.378, l. 98–107, ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18721205_hatissov.pdf.

Kõigepealt on Hatissov kirjeldanud üksikasjalikult Kazinka ja Kazinka-Podgornaja asukohta ning enam-vähem iga mäe ja oru taimestikku ja mullastikku Kazinka maatükil. Arusaadavalt on ta pööranud kõige suuremat tähelepanu veeoludele. Ettekandes on ka eesti asunduste tekkeloo kirjeldus.

Teise asunduse teket on ametnik kirjeldanud järgmises versioonis: 1870. aastal¹⁷⁸ tuli Eesti- ja Liivimaalt 115 peret ilma vabastustunnistusteta. Stavropolis selgitasid kubermangu võimud neile, et seesugune ümberasumine ei ole võimalik ja on vaja järgida kõiki seaduse nõudeid; ajutiselt elama aga saadeti nad Kazinkasse, rahvuskaaslaste juurde. Krimmist mõni aasta varem Kazinkasse saabunud eestlased võtsidki nad algul oma katuse alla, kuid paari kuu pärast läks kitsaks ja uued tulijad rajasid endale muldonnid mäe alla, soride lähedale.¹⁷⁹ Nii tekkis Kazinka haruusulana Podgornaja.

Ametniku arvates mõjus see eraldumine mäe alla kolinud eestlastele väga halvasti, sest viletsate elutingimuste ja veepuuduse tõttu jäid nad seal peaaegu kõik peagi haigeks ning võimud olid sunnitud saatma sinna meediku ja mõne inimese maakonna politseist, et eestlastele abi osutada. Hatissov oli lugenud selle kohta koostatud akti Pjatigorskis. Inimeste haigestumisele järgnes kariloomade taud ja massiline hukkumine, mille tagajärjel jäi nende niigi väike kari veel väiksemaks. Vilja nad peaaegu ei külvanudki, lootes saada paremat maad. Osa nendest jõudis vabastustunnistuse kodumaalt kätte saada ja võeti Stavropoli kubermangus arvele; teised aga elavad arvele võtmata Kazinka-Podgornajas, Kazinkas või eri staniitsades elatist teenides. Naguti valla kirjutajalt on Hatissov saanud järgmised andmed: Kazinkas

¹⁷⁸Ajaliselt ei ole see ilmselt täpne, sest tollane Stavropoli pastor August Doll on juba oma 20. jaanuari 1870. aasta kirjas maininud “mäe all” küla asutamist 1869. aasta septembris (*Eesti Postimees*, nr 7, 18. II 1870, lk 28).

¹⁷⁹Põhjus, miks eestlased soride lähedal elades veepuudust kurtsid, oli selles, et need olid ajutised vooluveekogud, mis toitsid Kazinka, Suruklõ, Barsuki ja Dubovaja uhtorge. Soridesse tuli vesi lumesula või vihma ajal, hiljem vee juurdevool lakkas ja uhtorgu seisma jäänud vesi ei olnud joogikõlblik.

elab kokku 109 peret, täpsemalt 79 Krimmist ja Samarast tulnud ning 30 Balti kubermangudest saabunud peret, kellest 8 on Stavropoli kubermangus arvele võetud ja 22 veel mitte. Kazinka-Podgornajas elab 117 peret, kellest 64 on Stavropoli kubermangus arvele võetud ja 53 veel mitte. Ametnik oli vaadanud üle ka perede koosseisu ja kirjutas, et need on enamjaolt ühe- või kahe-, harva kolmeliikmelised ning suurem osa neist on oma kogukonnale Balti kubermangudes 1–40 rubla pere kohta võlgu, Stavropoli kubermangule aga pole nad seni midagi maksnud.

Hatissov kirjutab, et kogus vaevaga Kazinka-Podgornaja rahva kokku. Rahvas elab kõige armetumates ubrikutes; inimesed on väga vaesed ja muserdatud, ent jutu poolest üsna ninakad ja isegi ülbed. Ametniku kirjelduse järgi on rahvas pärit Peipsi äärest,¹⁸⁰ tegeles kodumaal kalapüügiga ja vähem maaharimisega. Kuna nad on elanud peaaegu soises piirkonnas, ei ole neil ettekujust, mida tähendab veepuudus. Suur maksukoormus, väike sissetulek ja maata olek sundisid neid Kaukaasiasse ümber asuma ja nad sattusid Kazinka-Podgornajasse, kus pole jõgesid, isegi mitte korralikke allikaid, ja kuigi maad on palju, ei saa nad veepuuduse tõttu seda kasutusele võtta ning kõik nende senised katsed kasutuskõlblikku vett leida on ebaõnnestunud.

Seejärel uuris ametnik täpsemalt, mida eestlased on vee leidmiseks ette võtnud. Ettekandest nähtub, et talle näidati allikaid, kus oli väga vähe vett, ja mäenõlva, kus eestlased olid kogu ala ulatuses “lugematul arvul” kaeve kaevanud. Ametnik on kirjutanud, et ta vaatas peaaegu kõik need kaevud üle, kuid vett nendes polnud. Hatissov järeldas, et need vaesed inimesed ei tunne kohalikke olusid ega oska kaevu kaevata, sest neil pole selleks teadmisi ega oskusi.

¹⁸⁰Siinkohal ei olnud ametnik oma üldistuses täpne. Juttu Peipsi kohta võis ta kuulda mõnelt Kodavere kihelkonna inimeselt pigem Kazinkas (kus paljud elanikud olid Alatskivilt või Kavastust) kui Kazinka-Podgornajas, kuhu oli tulnud eestlasi kokku peaaegu kõikjalt Eesti- ja Liivimaalt (sh Virumaalt, Viljandimaalt, Hiiumaalt, Läänemaalt, Järva- maalt, Harjumaalt ja Pärnumaalt), kuid mitte Peipsi äärest.

Siis suundus Hatissov Kazinkasse, mis tema kirjelduse järgi oli juba üsna valmis asundus, kus oli ka piisavalt allikavett. Ta küsis, miks Kazinka rahvas ei aita oma kaasmaalasi ja on lasknud neil nii õnnetusse olukorda jõuda. Seepeale olevat Kazinka rahvas vastanud, et mäealune rahvas ei tunne kohalikke olusid ning on üsnagi laisad ja lohakad, neil pole vahendeid kaevude kaevamiseks ega loomi maaharimiseks. Ametnik on kirjutanud, et ta tegi Kazinka küla rahvale ettepaneku võtta Kazinka-Podgornaja rahvas enda külla elama: siis oleks kõigil vesi olemas ja nad saaksid koos töötada lahenduse kallal, kuidas saada vesi ka madalamasse piirkonda ja rajada nõlvale tee saagi vedamiseks. Kazinka inimesed olid sellega nõus, ent lisasid: kuna kogu Kazinka piirkond on mõeldud asustamiseks 1000 hingega,¹⁸¹ eestlasi aga on koos mäealustega vähem kui 400 hinge, tahetakse nende juurde asustada venelasi; nemad kui luterlased aga tahaksid elada ühes kogukonnas oma usukaaslastega ja paluvad seepärast eraldada sellest maatükist niisuguse osa, kus kõik eestlaste maad oleksid koos ja välja mõõdetud arvestusega 15 tiinu hinge kohta, kõigepealt ülemisest osast ja siis puudu jääv maa alumisest osast — ülejäänud maa võivad võimud anda venelastele, kuid venelaste asula peaks olema eestlaste omast eraldi.

Ametnik leidis, et see on igati mõistlik, ja lubas Stavropoli kubernerilt seda paluda, kui võimalus avaneb.

Stavropolis olevat ta ka uurinud, kas kubermangus on sobivamaid vabu maid, kuid saanud vastuseks, et käesoleval ajal ei ole.

Seejärel vestles Hatissov Stavropoli kubeneri kohusetäitja¹⁸² Suhhareviga ja tegi talle mitu ettepanekut, mis Suhharev heaks kiitis ja pidas võimalikuks ellu viia:

1) kuigi eestlastele Kazinka-sugusel stepialal elamine hästi ei sobi, tuleks nad ikkagi sinna paigale jätta, sest sobivamat maad on lähikonnas raske leida ja eestlased ei ole praegu võimelised

¹⁸¹Tõenäoliselt, pidas ametnik oma ettekandes siin ja edaspidi hingede all silmas meeshingi.

¹⁸²Kuberner Vlastov oli äsja ameti maha pannud.

kaugemale ümberasumist ette võtma, mistõttu tuleb kõik nende palved ümberasumise kohta jätta tähelepanuta;

2) Kazinka-Podgornaja eestlased tuleb liita Kazinka elanikega ja luua üks, täiesti iseseisev asundus, eraldades selleks küla lähedal maa arvestusega 15 tiinu hinge kohta, ja ülejäänud maa neilt ära võtta;

3) kuna tulevikus on eestlasi kokku peaaegu 500 hinge, tuleks eraldada ka mäevalusest alast 6000 tiinu maad, kus praegu vett ei ole; kuna nad ei oska ise kaevusid rajada, tuleb osutada neile abi, mis peab seisnema selles, et palgatakse üks hea kaevumeister, pärslane Taga-Kaukaasiast, kes kaevab paari päevaga kaevu valmis ja saab vee kätte olenemata sellest, kui sügaval see on; kuna Stavropolis ei ole selliseid kaevumeistreid ega ka selleks vajalikku raha, tuleks võtta laenu Naguti valla reservfondist — kulu jääb arvatavasti alla 200 rubla;

4) palved anda neile rahalist või toiduabi või vabastada nad nekrutikohustustest ei vääri tähelepanu, sest uued laenud ainult suurendaksid nende vana võlga ja takistaksid raskuste ületamist uues kohas.

Ettekande lõpus on ametnik proovinud kujutleda, mis saab sellest piirkonnast tulevikus, kui sinna jõuaks veekanal Kubani jõest. Ta on maininud, et juba ehitatav raudtee loob eeldused selle piirkonna õitsenguks ning kõiki neid asjaolusid arvestades võivad eestlased mõningase tööga saada oma maatükist kasu, mis võiks täielikult tagada nende heaolu.

Selle ettekande saatis Kaukaasia asevalitseja peavalitsus 15./21. detsembril 1872 Stavropoli kubernerile palvega,¹⁸³ et kuberner teataks selle kohta kiiresti oma seisukoha asevalitsejale esitamiseks.

Nagu peavalitsuse departemangu toimiku dokumentidest näha, olid suhted Stavropoli kubermangu võimude ja Kazinka-Podgornaja eestlaste vahel 1872. aasta kevadeks üsna teravad ning suveks olid teravnenud ka eestlaste suhted asevalitseja pea-

¹⁸³CHA.12.11.378, l. 108, ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18721215.pdf.

valitsusega. Dokumente, millest tuleks välja, et võimud olukorrale lahendust otsisid, peavalitsuse departemangu toimikus ei ole. Ühest Krasnodari arhiivist leitud dokumendist¹⁸⁴ nähtub, et Kaukaasia asevalitseja isiklikult tegeles sellega, kui ta uuris Kubani oblastist läbi sõites — nähtavasti peagi pärast seda, kui eestlased olid talle septembris palvekirja esitanud — Kubani oblasti ülevalt võimaluste kohta asustada need eestlased Kubanimaale.

14. märtsil 1873 esitasid Madis Kurkus, Mark Maddisson, Mihkel Topp ja Hans Klemets 300 Kazinka¹⁸⁵ eesti pere nimel Stavropoli kubernerile palvekirja,¹⁸⁶ milles teatasid, et palvekirja alusel, mille nad Kaukaasia asevalitsejale saatsid, on Kubani oblasti Batalpašinski maakonna ülem eraldanud neile maad Kubanima mägipiirkonnas ja seepärast nad enam vilja maha ei külvanud, lootes kiiresti uude kohta asuda, aga Stavropoli kroonupalat ei vabasta neid praegusest elukohast, sest neil on võlad. Nad palusid luba siiski ümber asuda ja tasuda ülesjäänud võlad peale viljakoristust Batalpašinski maakonna ülemale — kui nad vaid saaksid kiiresti vabastustunnistused Naguti vallalt ja Kubanimaal vilja maha külvata, sest vastasel juhul ootab neid ees nälj.

Selle palvekirja peale andis Stavropoli kuberner¹⁸⁷ 19. märtsi 1873. aasta kirjas¹⁸⁸ Pjatigorski maakonna rahuobitajale¹⁸⁹ korralduse selgitada palvekirja esitanud eestlastele, et seadus ei luba neil kogukonnast lahkuda enne, kui nad on oma võlad tasunud, ja seadusest mööda minna ei saa. Ta palus rahuobitajal isiklikult kogukonna koosolekul selgitada, et võlglased ei saa loota võimude toetusele ega leebusele ja peavad tegelema viljakasvatamise-

¹⁸⁴ГАКК.574.1.1408, l. 3; ümberkirjutus: dokumendid/maruhha_18730421.pdf.

¹⁸⁵Täpsemalt Kazinka-Podgornaja.

¹⁸⁶ГАКК.58.1.328, l. 42–43; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/maruhha_18730314.pdf.

¹⁸⁷Maximilian von der Osten-Sacken (Максимилиан Андреевич фон дер Остен-Сакен), Stavropoli kuberner 1873–1876; aastatel 1873–1881 tõeline riiginõunik, 1874–1881 kammerhärä.

¹⁸⁸ГАКК.58.1.328, l. 44–45p, ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/maruhha_18730319.pdf.

¹⁸⁹Vene keeles *мировой посредник*.

ga Kazinkas, kuni nad on oma võlad ära maksnud. Edasi palus ta jälgida, et neile, kellel pole võlgu ja kes soovivad ümber asuda, vabastustunnistuste väljaandmisel takistusi ei tehtaks ning et need, kes peavad võlgade tõttu Kazinkasse jääma, oma majapidamist ära ei laostaks, vaid tegeleksid maaharimise või muude töödega.

29. märtsil 1873 esitasid Madis Kurkus, Mark Maddisson, Mihkel Topp ja Hans Klemets sama sisuga palvekirja uuesti.¹⁹⁰ Selle juurde on ametnik lisanud märkuse, et eestlaste väitel ei ole nad eelmisele palvekirjale mingit vastust saanud. Seekord on palvekirja esitajatelt võetud allkirjaline kinnitus, et nad on ametliku vastuse saanud. Kinnitusele on Madis Kurkuse, Hindrik Ohmbergi ja iseenda nimel eestikeelse märkega alla kirjutanud Jüri Rosenroth.

Nagu nähtub Krasnodari arhiivis säilitatavast dokumendist, mis käsitleb eestlaste asumist Kubani oblasti Batalpašinski maakonda Maruhha ja Kjafari jõe vahelisele alale, saatis Kubani oblasti ülem Tsakni 21. aprillil 1873 kirja¹⁹¹ sama oblasti maaametile¹⁹². Ta alustas kirja sellega, et lähtub Kaukaasia asevalitseja soovist, mida suurvürst on väljendanud 1872. aasta läbisõidul: lubada sajajal Stavropoli kubermangu Kazinka-Podgornaja perel asuda ümber nende valitud vabale maatükile Batalpašinski maakonnas Maruhha ja Kjafari jõe vahel. Seetõttu tuleb maaametil saata sinna maamõõtja, kes koostaks selle maa-ala täpse plaani ja selle talle esitaks. Edasi tegi Tsakni ettepaneku märkida ajutiselt maha asustamiseks mõeldud ala piirid ning jagada maa peredele kruntideks arvestusega 15 tiinu maad hinge kohta.¹⁹³

Näib, et Kubani oblastis eestlaste röövimise küsimusega keegi ei tegeelnud. Eestlaste kaebekiri oli küll Kubani oblasti võimu-

¹⁹⁰ГАКК.58.1.328, l. 67–69; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/maruhha_18730329.pdf.

¹⁹¹Eespool viidatud ГАКК.574.1.1408, l. 3.

¹⁹²Vene keeles *управление межевой частью*.

¹⁹³Eespool mainitud Kubani oblasti ülema 1868. aasta käskkirjade järgi oli Kubani oblasti mägipiirkonnas ette nähtud 30 tiinu maad mees-hinge kohta.

dele saadetud, aga nagu on näha Kubani oblasti ülema 10. mai 1873. aasta kirjast¹⁹⁴ Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse departemangule, oli eestlaste kaebekiri saadetud edasi Tereki oblastisse,¹⁹⁵ ent kuna Kaukaasia asevalitseja on saatnud asja uurima oma ametniku (s.o Hatissovi), kes on uurimise lõpetanud, tagasatasid Tereki oblasti võimud selle kaebekirja.

Kaukaasia asevalitseja peavalitsus ei olnud vist teadlik, et eestlased olid saanud loa Kubani oblastisse asuda, sest 5. juunil 1873 saatis peavalitsuse departemangu asedirektor Stavropoli kubernerile kirja,¹⁹⁶ et eestlaste ümberasumispalve tuleb jätta rahuldamata — peamiselt seetõttu, et nagu Hatissov oma ettekandes kirjutab, on Kazinka tulevikus eestlastele kasulik, eriti pärast seda, kui on valminud Rostovi-Vladikavkazi raudtee, ning kui pärslased aitavad kaevata kaevud ja tehakse muud piirkonna paremaks muutmiseks vajalikud tööd.

Krasnodari arhiivis leidub toimik, mis sisaldab Stavropoli kubermangust Kazinkast Kubani oblastisse Batalpašinski maakonda Maruhha ja Kjafari jõe vahelisele alale asunud eestlaste pereinimekirju 6. ja 8. juunist 1873. aastal.¹⁹⁷ Nimekirjades on 142 peret, kellest 96 asus Maruhha jõe kaldale ja 32 Hussa-Kardoniki jõe kaldale (ülejäanute puhul ei ole seda täpsustatud), nende hulgast 14 pere juures on märkus, et nad pole Kazinka kogukonnas ega üldse Stavropoli kubermangus arvele võetud ja ootavad vastustunnistusi. Kolme pere juures on kirjas, et nad ei ole makse ära maksnud ja 10 pere juures märkus, et maksud on makstud kuni 1873. aastani.

¹⁹⁴CHA.12.11.378, l. 109–109p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18730510.pdf.

¹⁹⁵Kuna vaidlusalune vahejuhtum leidis tegelikult aset Tereki oblastis — näib, et eestlased ei saanud sellest aru ja nimetasid asevalitsejale vale oblasti nime.

¹⁹⁶CHA.12.11.378, l. 112–114; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18730605.pdf.

¹⁹⁷ГАКК.574.1.1408, l. 22–35; ümberkirjutus ja nimeindeks: ida.aule.ee/dokumendid/maruhha_18730606_perekiri.pdf.

Samas toimikus on 20. augusti 1873. aasta dokument,¹⁹⁸ millel on all Batalpašinski maakonna ülema nimi ja kust võib välja lugeda, et maamõõtja Pohhitonov on oma aruandele lisanud ka ettepaneku muuta eestlaste maa-ala piire ja eraldada eestlastele maatükk A, mis kuulub naabruses asuva Kardonikskaja staniitsa kasakatele. Maamõõtja on leidnud, et kuna seda saab kasutada vaid karjamaana, ei ole kasakatel sellest mingit kasu, aga eestlastel läheb seda ajapikku vaja, kui nad on kohalike oludega täielikult kohanenud ja karjakasvatusega järjele saavad; lisatud on ka joonis. Leitud dokumentidest ei selgu, mis sellest ettepanekust sai.

Toimikus leidub ka dokument,¹⁹⁹ kust on muu hulgas näha, kui palju meeshingi asus ümber Batalpašinski maakonda ilma Kazinkast vabastustunnistust saamata, s.t võimude loata. Selles dokumendis on eestlaste kahte uut asundust Kubanimaal arvatavasti esimest korda ka nimeliselt mainitud: Maruhha jõe kaldale loodud asundus esineb seal korra nimega Maruhskoje ja korra nimega Maruhsko-Estonskoje,²⁰⁰ Hussa-Kardoniki jõe kaldale loodud asundus aga kannab dokumendis nime “haruasundus Hussa-Kardoniki jõel”²⁰¹. Selle dokumendi järgi oli Maruhsko-Estonskojes 265 meeshinge, nendest 164 ilma vabastustunnistusega Kazinkast, ja haruasunduses Hussa-Kardoniki jõel 105 meeshinge, nendest 43 ilma vabastustunnistusega Kazinkast.

¹⁹⁸ГАКК.574.1.1408, l. 43 ja 20; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/maruhha_18730820.pdf.

¹⁹⁹ГАКК.574.1.1408, l. 48; ümberkirjutus: www.aule.ee/ida/dokumentid/maruhha_1873xx_elanikud.pdf.

²⁰⁰Марухское ehk поселок Марухско-Эстонское. Hiljem eestipäraselt Eesti-Maruhha, vene keeles ametlikult ka Марухо-Эстонское (Maruhho-Estonskoje). Sealsamas oli hiljem olemas ka Vene-Maruhha.

²⁰¹Подселок на р. Хусы-Кардоник. Hiljem eestipäraselt Soriküla, eraldi külana vene keeles ametlikult ka Хус(с)ы-Кардоникское (Hussõ-Kardonikskoje), vahel ka Хус(с)а-Кардоник (Hussa-Kardonik) vms. Jõe nime eesosas leiduva *a* asendumine *ы*-ga on seletatav vene keele omastava käände lõpuga.

Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse departemangu toimikust aga nähtub, et kuigi Madis Kurkus oli oma perega Maruhsko-Estonskoje asutajate perenimekirjas esimene, jätkas ta juba järgmisel, 1874. aastal ikkagi palvekirjade kirjutamist, mis käsitlesid taas soovi asuda Tereki oblastisse (kuhu eestlased juba olid püüdnud 1872. aasta suvel omavoliliselt asuda). Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse riigivarade valitsuse juhataja on saatnud esimesed kolm palvekirja 7. oktoobri 1874. aasta kirjaga²⁰² peavalitsuse departemangule edasi, sest toimik eestlaste asumise kohta Stavropoli kubermangu oli 26. jaanuaril 1871 peavalitsuse departemangule üle antud. Riigivarade valitsuse juhataja lisis kirjas, et Tereki oblasti ülema kinnitusel Zolskaja ja Gorjatševodskaja staniitsa lähistel vaba maad ei ole. Kirjale on lisatud kolm Madis Kurkuse palvekirja. Dokumentidest võib järeldada, et Kurkus tõenäoliselt ei saanud aru sellest, mida võimuesindajad talle ütlesid, ega sellest, et Stavropoli kuberner ei saa otsustada Tereki oblasti maade eraldamise üle; probleem võis olla ka selles, et seekord oli palvekirju koostanud venelane, kes ilmselt ei saanud täpselt aru, mida Kurkus öelda soovis.

Esimene lisatud palvekiri²⁰³ on kirjutatud 19. septembril 1874 Bordžomis. Madis Kurkus on saatnud selle 300 Eesti- ja Liivimaalt ümber asunud pere nimel Kaukaasia asevalitsejale suurvürst Mihhail Nikolajevitšile.²⁰⁴ Kurkus meenutab selles, et 14. aprillil 1872 esitas²⁰⁵ ta Tiflisis asevalitsejale palvekirja, milles palus eraldada eestlastele kroonumaad Georgijevski ringkonnas Zolskaja ja Gorjatševodskaja staniitsade lähistel. Selle palve peale paluti tookord esitada täiendavad andmed ja need ta ka isik-

²⁰²CHA.12.11.378, l. 116–116p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18741007.pdf.

²⁰³CHA.12.11.378, l. 117–118p ja sama kiri veel kord koos märkusega l. 121–121p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18740919.pdf.

²⁰⁴Nähtavasti sõitis Madis Kurkus selle palvekirja üleandmiseks Bordžomisse, kus asus üks asevalitseja residentse.

²⁰⁵Arvatavasti eksis Madis Kurkus kuupäevaga: kirjeldatud palvekirja esitas ta 24. märtsil 1872 ja 14. aprillil 1872 esitas ta meeldetuletuse, kus palus sellele palvekirjale vastust.

likult Tiflisis üle andis, misjärel teatati, et tuleb oodata luba, kuid seda ei tulnud. Rahvas otsustas luba ära ootamata uuele kohale ümber asuda, kuid kellegi käsul ajasid kasakad nad sealt ära ja röövisid neid. Selle kohta on ta esitanud kogukonna nimel asevalitsejale tema läbisõidul 1872. aastal palvekirja, kuid selle tulemustest pole talle midagi teada. Ta palub eraldada eestlastele soovitud maa ja nõuda selle juhtumi süüdlaselt välja igale kannatanule tekitatud kahju. Kirjaoskamatu Madis Kurkuse eest on alla kirjutanud Joosep Viller.

Teine palvekirj²⁰⁶ on kirjutatud 28. septembril 1874 Tiflisis ja saadetud 300 Eesti- ja Liivimaalt ümber asunud eesti pere nimel Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse ülemale Nicolayle. Selles palvekirjas kirjutab Madis Kurkus, et esitas 19. septembril Bordžomis asevalitsejale palvekirja selle kohta, et Tereki oblasti Georgijevski ringkonna 4. osakonna ülem on eestlasi kiusanud ja Tereki oblastis Georgijevski ringkonnas on Stavropoli kuberner jätnud eraldamata maa, kuhu neil on lubatud ümber asuda, sest praegune koht ei ole sobiv. Kurkus palub anda sellele, kellele vaja, korraldus, et asi kiiremini edasi liiguks ja ta saaks selle palvekirja asjus resolutsiooni ega peaks kaua Tiflisis elama, sest tal pole selleks raha. Resolutsiooni on tal vaja selleks, et esitada see neile, keda ta esindab. Kirja on kirjutanud ja sellele kirjaoskamatu Madis Kurkuse eest alla kirjutanud erukirjutaja Polštšikov.

Kolmas palvekirj²⁰⁷ on kirjutatud 3. oktoobril 1874 Tiflisis ja saadetud Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse riigivarade valitsuse juhatajale Astafjevile²⁰⁸. Selles teatab Madis Kurkus 300 Eesti- ja Liivimaalt ümber asunud eesti pere nimel, et on esitanud Nicolayle palve teatada talle asevalitseja resolutsioon tema palvekirja kohta. Kurkus väidab, et Nicolay on Kurkusele teatanud, et ase-

²⁰⁶CHA.12.11.378, l. 121–121p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18740928.pdf.

²⁰⁷CHA.12.11.378, l. 119–120p; ümbekirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18741003.pdf.

²⁰⁸Mihhail Astafjev (Михаил Иванович Астафьев; 1821–1884), riigivarade valitsuse juhataja Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse juures 1869–1876, Orenburgi kuberner ja Orenburgi kasakate väe ataman 1878–1884; kuni 1879 kindralmajor.

valitseja soovi kohaselt on kõnealune maatükk Georgijevski ringkonnas kasutamiseks eraldatud ja sellest on teatatud Astafjevile 28. septembri 1873. aasta vahekirjas,²⁰⁹ aga Stavropoli kuberner ei eralda seda maad. Kurkus palub ära kirja Astafjevi korraldusest ja suhtlusest Stavropoli kuberneriga, et Kurkus saaks teda volitanud kogukonnale teada anda talle antud ülesande täitmisest. Taas on Kurkuse eest kirjale alla kirjutatud erukirjutaja Polštšikov.

Järgmise palvekirja²¹⁰ on Madis Kurkus kirjutatud 14. oktoobril 1874 Tiflisis Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse departemangu juhatajale Suhharevile, taas 300 Eesti- ja Liivimaalt ümber asunud eesti pere nimel. Selles kordab Kurkus eelmiste palvekirjade sisu ja annab mõista, et kui ta vastust ei saa, peab ta selles küsimuses taas asevalitsejat tülitama. Kirjaoskamatu Madis Kurkuse eest on kirjale alla kirjutatud erukirjutaja Polštšikov.

Sellele järgnesid kaks Kaukaasia asevalitseja peavalitsusest saadetud kirja²¹¹ Stavropoli kubernerile.

Esimeses, 16. oktoobril 1874 kirjutatud kirjas palub peavalitsuse departemangu juhataja Suhharev kiiremini vastata 21. detsembril 1872 ja 5. juunil 1873 saadetud kirjadele, milles küsiti arvamust Kazinka küla eestlaste asjus. Teises, kuupäevastamata kirjas on märgitud, et ennast 300 ümber asunud eesti pere esindajaks nimetav Madis Kurkus on esitanud palve asustada tema ja need, keda ta esindab, ümber Tereki oblastisse Georgijevski ringkonda. Tereki oblasti ülem, kellega on selles asjas suheldud, on teatanud, et selles paikkonnas, Zolskaja ja Gorjatševodskaja staniitsade lähedal vaba maad ei ole. Seetõttu palutakse, nagu asevalitseja on heaks kiitnud, Stavropoli kuberneril nendele eestlastele teatada, et nende palve on rahuldamata jäetud. Kirjale on alla kirjutatud Kaukaasia asevalitseja peavalitsuse ülema kohuseid täitev vürst Bagration-Muhranski ning selle on kinnitanud peavalitsuse departemangu juhataja Suhharev.

²⁰⁹ Dokumendis viidatud numbriga kirja selles toimikus ei ole.

²¹⁰ CHA.12.11.378, l. 122, 122p ja 123; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18741014.pdf.

²¹¹ CHA.12.11.378, l. 124–125; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/kasinka_18741016.pdf.

Katsed leida 300 eesti perele uus maa-ala sellega veel ei lõppenud. Seda kinnitab Krasnodari arhiivist leitud Põhja-Kaukaasia luteri kogudusi teeninud pastor Karl Treufeldi²¹² 25. juuli 1875. aasta kiri²¹³ Kubani oblasti ülemale, milles pastor teatab, et 300 eesti peret, kellest osa elab Stavropoli kubermangus ning teine osa Kubani oblastis Maruhha ja Zelentsuki²¹⁴ jõgede ääres, soovivad luua ühe külakogukonna, kus oleksid luteri kirik ja kool. Neil pole aga maa soetamiseks ega rentimiseks raha, mistõttu nad sooviksid asuda kroonumaale riigitalupoegade õigustes. Nad on kuulnud, et Kubani oblastis Batalpašinski maakonnas Uspenskoje ja Armaviri asunduste ning Volnõi auuli vahel on asustamiseks vaba kroonumaatükk nimega “Suhhaja Kuzma”. Treufeld palus endale teatada, kas see vastab tõele ja mis tingimustel eestlased võiksid sinna asuda, või teatada mõnest teisest vabast kroonumaatükist Urupi, Laba või Kubani jõe piirkonnas, kuhu eestlased võiksid asuda.

Kubani oblasti ülem Nikolai Karmakin²¹⁵ teatas 14. augustil 1875 oma vastuses²¹⁶ pastorile, et vaba kroonumaad pastori osutatud kohtades ei ole, kuid ta ei näe takistusi, kui eestlased valivad endale Kubani oblasti mägipiirkonnas sobiva maatüki — ja eestlastel on selleks soovi korral täielik vabadus.

Samas Krasnodari arhiivi toimikus on veel dokumente, millest nähtub, kui palju ja millist maad oli Maruhha ja Hussa-

²¹²Karl Gottfried Treufeld (1838–1901), baltisakslane, pastor Põhja-Kaukaasias Stavropoli luteri koguduses ning Vladikavkazis ja Pjatigorskis aastatel 1871–1901, teenis ka ümberkaudseid Kaukaasia eesti kogukondi. Valdas eesti keelt ja olevat olnud eestlaste keskel lugupeetud mees.

²¹³ГАКК.574.1.1019, l. 1; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/maruhha_18750725-18750814.pdf.

²¹⁴Nähtavasti eksis pastor siin jõe nimega ja mõtles Hussa-Kardoniki jõge.

²¹⁵Nikolai Karmalin (Николай Николаевич Кармалин; 1824–1900), Kubani kasakate väe ataman ja Kubani oblasti ülem 1873–1884; aastatel 1869–1883 kindralleitnant, alates 1883 jalaväekindral.

²¹⁶ГАКК.574.1.1019, l. 2; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/maruhha_18750725-18750814.pdf.

Kardoniki jõgede äärsete eesti asunduste kasutuses. Kubani oblasti maa-amet vastas 3. novembril 1875 Stavropoli kroonupalati järelepärimisele.²¹⁷ Batalpašinski maakonna andmetel on nende kahe asula kasutada maad 2924 tiinu 975 sülda ja metsa 3980 tiinu 1275 sülda. 1876. aasta juunis teatas Kubani oblasti ülem kirjas Batalpašinski maakonna ülemale,²¹⁸ et 1873. aastal on maa-mõõtja eestlastele välja mõõtnud põllumajandusmaad 450 hingele arvestusega 15 tiinu hinge kohta, kokku 6760 tiinu 325 sülda, kuid 11. oktoobril 1875 esitatud aruande järgi on Maruhskoje külas arvel 265 ja Hussa-Kardoniki jõe ääres 105 meeshinge, s.o kokku ainult 370 hinge, mis vastab arvestuslikult 5550 tiinule — teisisõnu on neil 1210 tiinu ettenähtust rohkem põllumajandusmaad. Ta lisas kirjale plaani, kus on kaks varianti ülearuse maa eestlastelt äravõtmiseks, ja palus elanikelt küsida, millise kahest 1210 tiinu suurusest tükist nad soovivad kroonule tagastada.

Kubani oblastivalitsuse 30. juuli 1876. aasta kirjast²¹⁹ sama oblasti maa-ametile tuleb välja, et 1873. aastal Maruhha ja Kĵafari jõgede vahelisele alale asunud eestlased ei ole ikka veel saanud Stavropoli kubermangust Kazinkast vabastustunnistusi, mistõttu tuleb peatada nendele peredele maatükkide väljamõõtmine seni, kui on lahendatud nende arvelevõtmise küsimus.

Tegelikult said eestlased üsna pea pärast Kazinkast Maruhha ja Hussa-Kardoniki jõgede äärde ümberasumist aru, et nüüd ei ole neil küll enam probleemi veega, kuid on vähe viljakasvatuseks sobivat maad, mistõttu nad pidid seda naaberküla kasakatelt rentima hakkama. Suvel võis rahe viljasaagi hävitada. Seetõttu keerasid väga paljud mägipiirkonda ümber asunud pered otsa ringi ja olid varsti Kazinka-Podgornajas tagasi. Seda kinnitab Rahvusarhiivis olev ülevaade, mis on koostatud Kaukaasia krai sõjaväelise ja tsiviilvalitsuse ülema kantsleis 12. augustil 1886 vastuseks

²¹⁷ГАКК.574.1.1410, l. 2; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/maruhha_18751103.pdf.

²¹⁸ГАКК.574.1.1408, l. 49–49p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/maruhha_187606.pdf.

²¹⁹ГАКК.574.1.1408, l. 51–52; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/maruhha_18760730.pdf.

Eestimaa kuberneril 16./19. novembril 1885 saadetud ankeetküsitlusele²²⁰, kus kuberner soovis teada, kuidas elavad eestlased Kaukaasias. Kubani oblasti ülema esitatud ülevaates Maruhha ja Kja-fari jõgede vahelisele alale asunud eestlaste kohta on kirjas,²²¹ et 1873. aastal asus sinna 117 peret.²²² 1877. aastal lahkus sealt piirkonnast mujale 30 peret ja 1878. aastal 50 peret ning lahkumine jätkus igal aastal kuni 1885. aastani. Hiljem, nagu nähtub samast dokumendist, rändas sinna 1885. aastal Eesti- ja Liivimaalt juurde 30 peret eestlasi, kes liitusid paigale jäänud peredega. Peale uute elanike lisandumist hakati uuesti kirjutama võimudele palvekirju,²²³ et nad asustataks ümber põlluharimiseks sobivamale maale. Eesti- ja Liivimaalt sinna 1880. aastatel tulnud eesti pered ei olnud mägismaal elamisega harjunud. Need, kes olid sinna jäänud 1873. aastast, olid suuresti karjakasvatusele üle läinud. Igatus põllupidamise järele ei jätnud Maruhha ja Hussa-Kardoniki jõgede ääres elavaid eestlasi aga maha ning 1923. aastal õnnestus neil lõpuks asuda mägedest ümber Kubani tasandikule, kus loodi uued eesti asundused Novo-Estonovskoje ja Banatovskoje.²²⁴

²²⁰RA, EAA.29.2.2276, lk.28–29p.

²²¹RA, EAA.29.2.2276, l. 2p; veebis: www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.29.2.2276:6?689,623,2135,2351,0.

²²²Arvatavasti on selles dokumendis kirjas ametlikult, s.t kroonupalatis arvele võetud perede arv ning liikumise aastad on samuti arvelt mahavõtmise aastad. Nende külade asutamisdokumentides oli mäletavasti nimeliselt kirjas 142 eesti peret.

²²³ГАКК.574.1.1029, l. 4–5; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/maruhha_18830331_palvekiri.pdf; l. 7–8; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumentid/maruhha_18830510-18830513.pdf.

²²⁴Praeguseks kaardilt kadunud Новоэстонское ja Банатовское (eestipäraselt Uus-Eesti ja Banatovi). Levinud olid ka venerärsed nimed Novo-Estonovka (Ново-Эстоновка) ja Banatovka (Банатовка).

VABASTUSTUNNISTUS JA HINGEMAKS OLID VÄLJARÄNDAJATELE PROBLEEMIKS

Sellest, miks ja kuidas vabastustunnistuste saamine mõnikord aastaid aega võttis, saame teada näiteks Rahvusarhiivi toimikust,²²⁵ mis sisaldab aastatel 1872–1874 Eestimaa ja Stavropoli kubermangude ning Kubani oblasti ametivõimude vahel peetud üsna mahukat kirjavahetust Virumaalt Sompa vallast välja rännanud meeste (Madi Pärkot koos poegade Kareli ja Jüriga, Jüri Krivelkot, Jüri Kristovor, Jaan Steinbärk, Anton Veinberk, Toomas Porkon ja Hindrik Otmas) võlgade kohta. Dokumentidest saab järeldada, et nad rändasid koduvallast välja 1870. aastal ja neil oli väljarändamise ajaks hingemaks tasutud ka 1871. aasta esimese poole eest.

Atluguse adrakohtunik saatis 23. märtsil 1872 Eestimaa kubernerile kirja,²²⁶ kuhu olid lisatud Sompa valla poolt talle edastatud nõuded eespool nimetatud perede vastu, kes olid ümber asunud Stavropoli kubermangu Kazinka külla. Võla suuruseks on märgitud igal perel 2 rubla 31 kopikat, kahe pojaga Madi Pärkotil aga 6 rubla 93 kopikat. Seejärel saatis Eestimaa kubermangu valitsus 7. aprillil Stavropoli kubermangu valitsusele kirja²²⁷ palvega talupoegadelt võlad sisse nõuda. Stavropoli kubermangu valitsus vastas²²⁸ 30. aprillil 1872, et on teinud võlgade sissenõudmise ülesandeks politseivalitsusele. Kaks kuud hiljem, 28. juunil saatis Eestimaa kubermangu valitsus Stavropoli kubermangu valitsusele meeldetuletuse²²⁹ võlgade sissenõudmise kohta, märkides muu hulgas, et Madi Pärkot ja Jüri Krivelkot on osa võlast Pjatigorski renteisse²³⁰ tasunud. Stavropolist vastati 16. juulil 1872,²³¹ et asi on sealsele politseivalitsusele edasi antud. Eestimaa kubermangu

²²⁵RA, EAA.30.5.4703.

²²⁶RA, EAA.30.5.4703, l. 2 (esimene kahest sama numbriga leheküljest).

²²⁷RA, EAA.30.5.4703, l. 3–4.

²²⁸RA, EAA.30.5.4703, l. 5–5p.

²²⁹RA, EAA.30.5.4703, l. 20–21.

²³⁰Rentei (*казначейство*) oli riigikassa osakond maakonnas.

²³¹RA, EAA.30.5.4703, l. 22–22p.

valitsus saatis 6. detsembril 1872 veel ühe meeldetuletuse, mille peale Stavropoli kubermangu valitsus 20. detsembril 1872 vastas,²³² et on andnud Pjatigorski maakonna politseivalitsusele korralduse võlad sisse nõuda, ning 12. veebruaril 1873,²³³ et politseivalitsus nõuab nendelt isikutelt hingemaksu sisse siis, kui nad tulevad juhutöödelt Kazinkasse tagasi, ja lisas politseivalitsusele 18. jaanuaril 1873 esitatud ettekande,²³⁴ milles on kirjas, et 14. juunil 1872 lahkusid nimetatud mehed Kazinka-Podgornajast teadmata kuhu²³⁵ — nagu hiljem selgus, Tereki oblastisse. Kui nad sealt Kazinkasse tagasi toimetati, ei olnud võimalik neilt raha sisse nõuda, sest neil polnud seda. Nad lubasid raha teenida ja sügisel võlad ära maksta, kuid politsei andmetel ei ole nad veel juhutöödelt tagasi tulnud. Politseivalitsus lisas, et ei saa korraldust täita, sest võlgade sissenõudmine nendelt inimestelt ei ole võimalik: nad on äärmises vaesuses, mida oli näha, kui neid Tereki oblastist koos nende varandusega Kazinka külla toimetati, ja kõik see on kubermanguvalitsusele hästi teada. Sellele ettekandele on lisatud ka õiend, kust on näha, et see ettekanne on vastus mitmele Stavropoli kubermangu valitsuse pöördumisele: 30. aprillist, 16. ja 20. juulist ning 20. detsembrist 1872.

Stavropoli kubermangu valitsus saatis 16. mail 1873 Eestimaa kubermangu valitsusele kirja,²³⁶ kus palus täpsustada, millise aja eest hingemaks maksmata on, sest renteil on raskusi selle arvutamiseга. 24. mail 1873 kordas Eestimaa kubermangu valitsus hingemaksu sissenõuet.²³⁷ Stavropoli kubermangu valitsus saatis 6. juunil 1873 vastuskirja,²³⁸ milles esitas veel kord pal-

²³²RA, EAA.30.5.4703, l. 8–8p.

²³³RA, EAA.30.5.4703, l. 9–9p.

²³⁴RA, EAA.30.5.4703, l. 10–11.

²³⁵Paljud eestlased lahkusid Kazinka-Podgornajast arvatavasti 14. juunil 1872 (vt *Perno Postimees*, nr 13, 29. III 1873, lk 107) Tereki oblastisse, kus nad lootsid saada maad. Sellele järgnenud sündmusi on eestlased ise kirjeldanud eespool viidatud 15. septembri 1872. aasta palvekirjas, vt CHA.12.11.378, l. 110–111p.

²³⁶RA, EAA.30.5.4703, l. 13–13p.

²³⁷RA, EAA.30.5.4703, l. 12.

²³⁸RA, EAA.30.5.4703, l. 16–16p.

ve andmeid täpsustada. Eestimaa kubermangu valitsus palus²³⁹ Alutaguse adrakohtunikul Sompa valla andmeid täpsustada. Adrakohtunik saatis Eestimaa kubermangu valitsusele andmed,²⁴⁰ kust on näha, et vald nõudis peredelt hingemaksu 1871. aasta teise poole eest, 1872. aasta esimese ja teise poole eest ning 1873. aasta esimese poole eest, mis teeb neli kuni üheksha rubla pere kohta. Nendest summadest on vald maha arvanud Pjatigorski renteisse tasutud osa, mis tähendab, et perepead olid vahepeal eelmised võlad Kaukaasias ära maksnud. Kahe pere vastu vald enam nõudeid ei esitanud: arvatavasti olid nad vabastustunnistused saanud ja Sompas arvelt maha võetud. Viielt perelt nõudis vald aga vastavalt sellele, kuidas olid maksud makstud enne lahkumist, hingemaksu 1871., 1872. ja nüüd juba ka 1873. aasta eest.

7. novembril 1873 teatas Stavropoli kubermangu valitsus aga vastuseks²⁴¹ Eestimaa kubermangu valitsuse 28. juuni kirjale, et võlgu saab nõuda ainult Madi Pärkotilt ja Jüri Krivelkotilt, teiselt nimetatud talupoegadelt pole võimalik võlgu sisse nõuda, sest neid pole Kazinkas, ning lisis²⁴² 7. jaanuaril 1874, et Madi Pärkot, Toomas Porkon, Jüri Krivelkot ja Jüri Kristovor on peredega Kubani oblastisse ümber asunud.²⁴³ Eestimaa kubermangu valitsus saatis 18. jaanuaril 1874 Kubani oblasti valitsusele kirja,²⁴⁴ märkides, et Stavropoli kubermangust saadud andmetel on need Eestimaa kubermangule võlgu jäänud pered asunud Kubani oblastisse, ja palus neilt hingemaksud sisse nõuda.

Samuti tegi Eestimaa kubermangu valitsus 23. jaanuaril 1874 Stavropoli kubermangu valitsusele järelepärimise²⁴⁵ Jaan Steinbärki kohta, kelle nime oli Stavropoli kubermangu valitsus eel-

²³⁹RA, EAA.30.5.4703, l. 14–15 ja 17.

²⁴⁰RA, EAA.30.5.4703, l. 18–19.

²⁴¹RA, EAA.30.5.4703, l. 23–23p.

²⁴²RA, EAA.30.5.4703, l. 26–26p.

²⁴³See tähendas eestlaste ümberasumist Maruhha ja Kjafari jõgede vahelisele alale ning seal uute asunduste loomist, millest on kirjutatud siin eespool.

²⁴⁴RA, EAA.30.5.4703, l. 24–25.

²⁴⁵RA, EAA.30.5.4703, l. 27–27p.

mises kirjas mainimata jätnud, ning sai Stavropolist vastuse,²⁴⁶ et ka tema on Kubani oblastisse ümber asunud. Seepeale palus Eestimaa kubermangu valitsus 15. veebruaril 1874 Kubani oblasti valitsust ka temalt võlg 1872. aasta I ja II poolaasta ning 1873. aasta I poolaasta eest (kokku 5 rubla 3 kopikat) sisse nõuda.²⁴⁷ Kubani oblasti valitsus andis 15. aprillil 1874 Batalpašinski maakonna politseivalitsusele korralduse²⁴⁸ võlg Steinbärkilt sisse nõuda.

Batalpašinski maakonna politseivalitsus kandis 24. juuni 1874. aasta kirjas²⁴⁹ Eestimaa kubermangu valitsusele ette, et Madi Pärkotilt on võlg sisse nõutud ja summa Stavropoli kubermangu renteisse kantud; Toomas Porkon on juba 1871. aasta esimesel poolel Eestimaa kubermangus arvelt maha võetud ja maksab niisiis oma hingemakse Kazinkasse; Jüri Krivelkoti ega Jüri Kristovori Batalpašinski maakonna elanike hulgas ei olnud. Lisatud on Kubani oblastisse 1873. aasta juunis loodud Maruškoje eesti asunduse külavanema Madis Kurkuse ja tema abi Jüri Rosenrothi 7. mai 1874. aasta teade,²⁵⁰ et Jaan Steinbärkilt ei ole võimalik võlga sisse nõuda, sest ta ei ole Maruškojes ega selle harukülas Hussa-Kardonikis, vaid kuuldavasti hoopis Kazinkas. Kubani oblasti valitsuse 20. juuli 1874. aasta kirjas Eestimaa kubermangu valitsusele on sisuliselt korratud Batalpašinski maakonna politseivalitsuse 24. juuni ettekandes olnud infot.²⁵¹ Kazinka külavanem aga teatas 23. septembril 1874, et Jaan Steinbärki Kazinkas ei ole.²⁵²

Eestimaa kroonupalat saatis 18. novembril 1874 Eestimaa kubermangu valitsusele kirja,²⁵³ et on Stavropoli kroonupalatilt uurinud, kelle korraldusel nõuti Madi Pärkotilt sisse võlg 7 rubla 74 kopikat (mis on esitatud kviitungite järgi tasutud) ja kus ta

²⁴⁶RA, EAA.30.5.4703, l. 28.

²⁴⁷RA, EAA.30.5.4703, l. 29–30.

²⁴⁸RA, EAA.30.5.4703, l. 38–39.

²⁴⁹RA, EAA.30.5.4703, l. 32–32p.

²⁵⁰RA, EAA.30.5.4703, l. 40.

²⁵¹RA, EAA.30.5.4703, l. 34.

²⁵²RA, EAA.30.5.4703, l. 41 p

²⁵³RA, EAA.30.5.4703, l. 44–45.

hetkel arvel on, ning välja selgitanud, et võlg nõuti sisse Eestimaa kubermangu valitsuse nõude alusel, kuid millises kogukonnas Pärkot arvel on, ei selgunud. Seepärast palus kroonupalat kubermanguvalitsusel välja selgitada, millises kogukonnas on Pärkot arvele võetud. Kubermangu valitsus vastas²⁵⁴ 2. detsembril 1874 kroonupalatile, et Madi Pärkot on edasi arvel Viru maakonnas Sompas vallas.

Rohkem dokumente selles toimikus ei ole.

Stavropoli arhiivist on seni õnnestunud leida säilik 24 vabastustunnistusega 1869. aastast,²⁵⁵ kuid neid on teistes säilikes veel.²⁵⁶

JÄRELSÕNA

Eesti talupoegade peresid, kes olid aastatel 1865–1872 jõudnud Krimmi või Samara kaudu või otse Eesti- või Liivimaalt Kaukaasiasse Stavropoli kubermangu, oli kümne aasta pärast ehk 1875. aastal Põhja-Kaukaasias umbkaudu 400 peret, kes jagunesid järgmiselt:

Stavropoli kubermangus:

1) Kazinka kogukonnas ~160 peret (mõned pered Kazinkas, kes ei lahkunud Urupi jõe äärde, Kazinka-Podgornajasse jäänud pered ja pered, kes olid elanud vahepeal mõne aasta Kubani oblastis Maruhha ja Hussa-Kardoniki jõgede ääres ning tulnud tagasi);

Kubani oblastis:

2) Maruhha ja Hussa-Kardoniki jõgede ääres ~140 peret;

²⁵⁴RA, EAA.30.5.4703, l. 46.

²⁵⁵ГACK.101.4.31, l. 1–24; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/vabastustunnistused1869.pdf.

²⁵⁶Vabastustunnistusi leidub säilikus ГACK.459.1.1357, mis sisaldab dokumente esimeste Eesti- ja Liivimaalt väljarändajate kohta. Kahjuks ei õnnestunud käesoleva kirjutise autoril korduvatest katsetest hoolimata seda säilikut Stavropolis näha ega sellest koopiaid tellida, sest see on halvas füüsilises seisukorras. Rudolf Vahopskil on õnnestunud see ühel korral 2017. aastal lugemissaali tellida ja kirjutada sellest välja ainult eestlaste nimed.

3) Urupi jõe ääres ~80 peret;

4) Burnojes ~10 peret;

Tereki oblastis:

5) Kanovos 18 peret.

Seda, millises asunduses või hoopis mõnes kasakate staniitsas üks või teine pere 1875. aastal tegelikult elas, ei olegi ilmselt võimalik enam kindlaks teha. Osa peresid tuli Kaukaasiast kodumaale tagasi. Mõned pered läksid tagasi sellesse Venemaa paikonda, kust nad olid Kaukaasiasse tulnud: Samara ja Simbirski kubermangudesse.

Eespool mainitud arhiividest leitud dokumentidest nähtub, et eestlaste väljaränne Põhja-Kaukaasiasse 1860. ja 1870. aastatel kulges ilma võimude üleskutseta ja kaootiliselt, kroonu abi sõiduks ega maksusoodustusi ei lubatud ning Balti kubermangudes üritati väljarännet Kaukaasiasse igati takistada. Väljaränne toimus täielikult perede enda algatusel, kulul ja riskil. Kohapealne kroonu toetus seisnes peale kroonumaa eraldamise üldiselt ainult viljalaenus, mida võimud andsid, sest kartsid eestlaste nälgasurumist, kuid selle tagastamist nõuti juba järgmisel aastal. Kroonumaa eestlastele Stavropoli kubermangus küll eraldati, kuid päris oma asundust soovitud kujul (oma palvemaja ja kooliga) neil sinna esimese aastakümne jooksul luua ei õnnestunud. Esimesed püsima jäänud Kaukaasia eesti külad, kus oli kool ja kirik, suutsid needsamad väljarändajad ametlikult luua alles 1880. aastate algul ehk rohkem kui kümme aastat pärast eestlaste Kaukaasiasse jõudmist. Oma külavalitsuse loomist taotlesid Kubani oblastis Urupi jõe ääres maa ostnud eestlased 1880. aastal. Maruhha ja Hussa-Kardoniki jõgede äärde asunud eestlased taotlesid²⁵⁷ oma külavalitsust 1882. aastal. Kazinka-Podgornajas eesti külavalitsuse loomise aeg pole seni veel täpselt selgunud, kuid selle küla ametlik moodustamine jäi arvatavasti samuti 1880. aastatesse. Erandiks võib olla Burnoje küla, kuid ka see vajab veel uurimist.

²⁵⁷ГАСК.574.1.2501, lk 15–15p; ümberkirjutus: ida.aule.ee/dokumendid/maruhha_18820422.pdf.

Esimese aastakümnega (1865–1875) paljude nendesamade eesti perede ümberasumised Kaukaasias veel läbi ei saanud. Järgmisel aastakümnel (1876–1886) asutasid paljud nendest peredest ning kodumaalt lisandunud pered veel kolm uut eesti asundust Kaukaasias.²⁵⁸ 1877. aastal asutasid osad varem Kazinka-Podgornajas, Maruhskojessa ja Hussõ-Kardonikskojessa jõudnud — ja taas edasi rännanud — pered eesotsas Madis Kurkusega Stavropoli kubermangus, kalmõkkide maal Esto-Haginskoje.²⁵⁹ 1886. aasta juunis võttis 36 perest koosnenud rühm eestlasi eespool nimetatud asundustest, aga peamiselt Esto-Haginskojest, ette väga ränga teekonna üle Kaukasuse mägede peaaheliku ja asutas Taga-Kaukaasias mägedes Estosadoki eesti küla.²⁶⁰ Sellest teekonnast üle mägede olen kirjutanud mõni aasta tagasi ülevaate ja koostanud arvatava teekonna kaardi (Langebraun 2014). Kazinka-Podgornaja oli ka mõnikord edaspidi vahepeatuseks kodumaalt Kaukaasiasse saabuvatele eestlastele: nii näiteks sai 1886. aastal üks rühm kodumaalt Stavropoli kubermangu rännanud eestlasi loa asuda Taga-Kaukaasiasse Karsi oblastisse (praegu Türgi territoorium), kus nad asutasid Novo-Estonskoje küla.²⁶¹ Veeprobleem Podgornajas lahenes ootamatult 28. juunil 1884 ja 14. veebruaril 1885 toimunud maavärinate tagajärjel tekkinud maalihkega, millest said alguse uued allikad. Juba 19. sa-

²⁵⁸ Aastatel 1882–1885 algas eesti talupoegade väljaränne ka Taga-Kaukaasiasse, kus tekkis mitu eesti asundust.

²⁵⁹ Vene keeles Эсто-Хагинское, ka Эсто-Хагинск; eestipäraselt Eesti-Haginsk. Praegu Jašalta (Яшалта).

²⁶⁰ Vene keeles Эстосадок (varemalt ka Эсто-Садок); eestipäraselt Eesti Aiake ehk Eesti Rohuaed. Ilmselt A. H. Tammsaare mälestuste põhjal näib käibivat arvamus, nagu oleks “Punaselageda” (või “Punaselageda”) sellesama eesti küla rööpnimi, kuid see arvamus ei ole täpne. Punaselageda orus (vene keeles Красная Поляна) olid nii eesti asundus (A. H. Tammsaare nimetatud “Punase Lageda Eesti asundus”) ja “Punase Lageda Eesti Aiake”) kui ka kreeka asundus, mis oleks A. H. Tammsaare nimetamisviisi järgi olnud “Punase Lageda Kreeka asundus”). Esimese nimi on praegu Estosadok, teise nimi oli varem Romanovsk ja on nüüd Krasnaja Poljana (ja sealgi on elanud eestlasi).

²⁶¹ Vene keeles Ново-Эстонское, ka Ново-Эстонка; eestipäraselt Uus-Estonia.

jandi lõpul oli Podgornaja suurim Kaukaasia eesti asundus, kus oli üle tuhande elaniku. Eestlasi elab seal tänapäevani.

Authori 2014. aasta sõitu Stavropoli arhiivi ja 2016. aasta sõitu Samara arhiivi toetas Rahvuskaaslaste programm.

Kirjandus

L a n g e b r a u n, Leeni 2014. Ajalooline eestlaste teekond üle Kaukaasuse mägede (Burna — Eesti Aiake). Vt www.aule.ee/ida/kirjutised/langebraun2014.pdf

P a l u (P a l l o), Kristjan 1897. *Esimesed Eesti väljarändajad ehk 40 aastat Saamaras*. Jurjev: K. Palu

P l o h h o t n j u k 1998 = Плохотнюк Т. Н. Образование немецких колоний на Северном Кавказе. — *Миграционные процессы среди российских немцев: исторический аспект. Материалы международной научной конференции. Анапа, 26–30 сентября 1997 г.* Москва: Готика, с. 109–133

V a s s a r, Artur 1975. *Uut maad otsimas: Agraarne ümberasumisliikumine Eestis kuni 1863. aastani*. Tallinn: Eesti Raamat

LEENI LANGEBRAUN (sündinud 1965. aastal Sulevi külas Abhaasias) on lõpetanud Tartu Ülikooli füüsikuna 1987, Rahvusarhiivi IT osakonna juhataja 2001–2007, praegu Maanteeameti strateegilise planeerimise teenistuse teandmete digitaalkogu arendusjuht; Ajatunetus OÜ juhatause liige.

SIINSE ÜLEVAATES MAINITUD EESTI TALUPOEGADE NIMED
KOOS PÄRITOLUANDMETE JA VIIDETEGA

Nimi	Kihelkond, mõis/vald	Viide	Märkused
All, Laar	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.27/6:28?315,734,865,70,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1256.1.624:6?42,271,835,79,0	Dokumendis Галь
Alman, Mart	Jõhvi khk, Jõhvi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1226.1.294:5?170,446,512,62,0	Dokumendis Олманъ
Arro, Jaan	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.27/6:80?436,587,753,83,0	Eelneva vend; dokumendis Андре
Arro, Karl	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.27/6:79?498,1652,698,67,0	Järgmise vend; dokumendis Арру
Bode, Siim	Järva-Madise khk, Albu	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1864.2.X-234:85?682,949,599,77,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1234.1.142:12?145,341,696,85,0	Dokumendis Подамъ
Falkman, Hans	Järva-Madise khk, Ahula	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1234.1.142:220?130,222,722,75,0	Dokumendis Вальдманъ
Gottfried, Juhan	Rõuge khk, Rõuge	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1268.1.405:103?90,1176,490,65,0	
Haugas, Karl	Põlva khk, Väimela	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.67/9:36?460,953,851,78,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1267.1.292:12?113,404,396,61,0	Järgmise poeg
Haugas, Peeter	Põlva khk, Väimela	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.67/9:36?269,913,1043,82,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1267.1.292:12?54,243,312,77,0	Eelneva isa
Jürrisohn, Kustas	Järva-Madise khk, Albu	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1864.2.X-234:83?572,733,692,99,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1234.1.142:33?160,329,646,80,0	
Kangur, Mihkel	Tartu-Maarja khk, Kavastu	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.124/7:29?295,1204,838,61,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1256.1.624:216?92,480,495,60,0	
Kerstenson, Mart	Põltsamaa khk, Pajusi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1168.1.210:38?169,498,545,62,0	Dokumendis Кестерсонъ
Kiislar, Johan	Räpina khk, Meeksi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.73/2:16?284,1019,874,61,0	Järgmise isa; dokumendis Кислеръ

Esimeste Kaukaasiasse välja rännanud eesti talupoegade käekäik

Kiislar, Peeter	Räpina khk, Meeksi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.73/2:16?485,1121,672,68,0	Eelneva poeg; dokumendis Кислёръ
Klemets, Hans	Jõhvi khk, Jõhvi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.294:46?140,874,820,69,0	
Korri, Johannes	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.27/6:82?485,676,676,69,0	Järgmise pojaroeg; ka Kori
Korri, Karl	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.27/6:81?342,1525,887,106,0	Eelneva vanaisa; dokumendis Кори
Kraap, Jaan	Ridala khk, Kiltsi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1249.1.163:24?191,1754,697,108,0	Järgmise vend
Kraap, Tõnis	Ridala khk, Kiltsi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1249.1.163:24?196,1557,651,99,0	Eelneva vend
Kristovor, Jüri	Jõhvi khk, Sompa	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.290:29?196,719,615,58,0	
Krivelkot, Jüri	Jõhvi khk, Sompa	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.290:27?243,970,531,54,0	
Kruuts, Karl	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.27/6:44?304,598,863,72,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1256.1.622:52?91,637,418,38,0	
Kurkus, Madis	Jõhvi khk, Pagari	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1225.1.193:46?27,764,680,67,0 ida.aule.ee/muu/inimesed.html #madis_kurkus	
Käärt, Madis	Jõhvi khk, Voka	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1864.2.X-172:268?209,1211,1007,52,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.286:75?243,479,803,73,0	
Laar, Peeter	Tartu-Maarja khk, Kavastu	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.124/7:27?76,838,1148,68,0	
Lauga, Ado	Põlva khk, Joosu	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.67/9:7?470,1191,850,221,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.66/1:21?203,1152,934,141,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.3147.1.184:123?178,520,950,84,0	Dokumendis Адамъ Ла- угъ
Lensmann, Jüri	Keila khk, Rannamõisa	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1864.2.X-153:252?417,727,891,72,0	Dokumendis Ленцманъ
Lippart, Tõnu	Põltsamaa khk, Tapiku	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.3.246/3:12?309,573,859,53,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=elk.8.0.72:158?226,1418,616,96,0 ida.aule.ee/muu/inimesed.html#tonu_lippart	

Maddisson, Mark	Vändra khk, Viluvere	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.3.296/2:6?261,1230,955,121,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1284.1.562:64?1256,935,443,51,0	
Maido, Karl	Maarja-Magdaleena khk, Kudina	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1258.1.151:106?997,690,640,113,0	
Mellikov, Peeter	Pärnu khk, Sauga	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.3.235/2:59?144,807,1275,89,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1279.1.145:132?20,676,661,50,0 ida.aule.ee/muu/inimesed.html #peeter_mellikov	
Nahkor, Mats	Pilistvere khk, Kõo	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.3.224/5:80?236,779,1033,74,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.3144.1.133:81?156,1343,810,60,0	Dokumendis Нахкуръ
Ohmberg, Hindrik	Simuna khk, Muuga	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1229.1.169:21?378,2696,2208,180,0	Dokumendis Ombärk
Otmas, Hindrik	Jõhvi khk, Tammiku	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1864.2.X-172:108?185,897,1072,113,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.292:93?153,1346,636,64,0	Revisjonis Ottmus
Paap, Joannes	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1256.1.624:114?148,1277,529,93,0	Dokumendis Юганъ Паль
Palvader, Peeter	Karula khk, Karula	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.22/9:93?134,1312,1022,88,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1297.1.665:349?15,846,645,63,0	Järgmise isa
Palvader, Peeter	Karula khk, Karula	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.22/9:93?326,1373,834,78,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1297.1.665:349?122,973,707,68,0	Eelneva poeg
Peri, Juhan	Jõhvi khk, Jõhvi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.294:80?169,1278,712,72,0	Dokumendis Перу
Porkon, Toomas	Jõhvi khk, Jõhvi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.294:90?199,494,553,45,0	Dokumentides Поркаль, Porkol
Põltsama, Margus	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.27/6:97?300,1606,977,127,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1256.1.615:26?1205,1605,1093,260,0	Ka Põldsam, Polzama
Pärkot, Jüri	Jõhvi khk, Somp	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1864.2.X-172:154?636,1125,654,75,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.290:43?181,812,566,59,0	Järgmise vend
Pärkot, Karel	Jõhvi khk, Somp	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1864.2.X-172:154?635,1088,654,65,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.290:43?215,736,532,58,0	Järgmise poeg

Esimeste Kaukaasiasse välja rännanud eesti talupoegade käekäik

Pärkot, Madi	Jõhvi khk, Somp	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1864.2.X-172:154?275,934,1012,93,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1226.1.290:43?143,370,662,65,0	Eelmiste isa
Raudler, Jaan	Koeru khk, Väinjärve	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1864.2.X-244:429?474,1018,871,69,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1236.1.191:201?154,586,810,79,0	Revisjonis Raudlerberg
Rauk, Mihkel	Pilistvere khk, Kabala	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.3.224/4:91?297,1222,968,57,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.3444.1.127:191?350,2550,901,131,0	Dokumendis Роекъ
Rausberg, Madis	Järva-Jaani khk, Kuusna	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1864.2.X- 239:371?302,1445,919,114,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1236.1.190:28?66,946,933,86,0	
Reisman, Andres	Põltsamaa khk, Pajusi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1168.1.210:121?231,1109,513,90,0	
Rengevits, Mart	Järva-Madise khk, Albu	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1864.2.X-234:79?676,1540,627,61,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1234.1.142:87?199,1293,481,51,0	
Rosenroth, Jüri	Simuna khk, Rohu	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1229.1.169:100?612,4202,4573,172,0	
Sammel, Adam	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.27/6:92?282,831,956,94,0	Dokumendis Самуель
Seimann, Heinrich	Kuusalu khk, Kolga	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1864.2.X-100:8?240,920,1088,236,0	Krahv Stenbocki endine kam- merteener; dokumendis Зейманъ
Steinbärk, Jaan	Jõhvi khk, Somp	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1864.2.X-172:149?379,1290,899,78,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1226.1.290:55?225,1018,529,58,0	
Taldrik, Kotre	Sangaste khk, Sangaste	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.97/2:112?137,864,1006,73,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1298.2.13:203?1348,457,944,85,0	Järgmise kahe isa
Taldrik, Paap	Sangaste khk, Sangaste	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.97/2:112?588,965,391,61,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1298.2.13:203?1509,858,413,82,0	Eelneva poeg; dokumendis Pawel
Taldrik, Vidrik	Sangaste khk, Sangaste	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.97/2:112?608,965,356,60,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1298.2.13:203?1491,783,432,76,0	Eelneva vend; dokumendis Фридрихъ
Tint, Joosep	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc= EAA.1865.2.27/6:86?308,597,468,85,0	Järgmise lell

Tint, Peeter	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.27/6:85?305,1731,698,70,0	Järgmise poeg
Tint, Toomas	Kodavere khk, Alatskivi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1865.2.27/6:85?312,1658,873,100,0	Eelneva isa; dokumendis Тимофей Тинтъ
Thomasson, Jüri	Tallinn	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1864.2.X-398:4?1253,180,765,144,0	Dokumendis ТОМСОНЪ
Toomberg, Jaagup	Jõhvi khk, Jõhvi	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.294:141?133,179,706,59,0	
Topp, Mihkel	Ridala khk, Ahli kirikuvald	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1864.2.X-343:7?285,721,870,87,0 www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1249.1.163:82?128,318,880,86,0	
Vatsel, Jakob	Koeru khk, Raigu	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1236.1.191:152?88,1176,849,63,0	Dokumendis Вотцель
Veinberk, Anton	Jõhvi khk, Ereda	www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1226.1.290:142?118,846,782,71,0	

Tabelis on kasutatud A. Aule koostatud ülevaateid Kaukaasia asunike päritolu kohta: ida.aule.ee/dokumendid/kaana_18670607.pdf (l. 3); ida.aule.ee/dokumendid/maruhha_18730606_perekiri.pdf (l. 14–23); ida.aule.ee/dokumendid/livoonia_18740724_asutajad.pdf (l. 6–9).